

"Ready" to "be visible": Wearing Hijab of Muslim women in Three Southern Border provinces of Thailand

Taweeluck Pollachom

Ph.D (Asian Studies)

School of Language and General Education, Walailak University

E-mail: taweeluck@gmail.com

3

ปีที่ 26
ฉบับที่ 1
พ.ศ.
-
พ.ย.
2563

Abstract

This article study the decision to cover hijab of Muslim women who study secondary school before the Ministry of Education legislated the provisions of allowing school uniforms for Muslim students in Thai educational institution. This study found that the decision to wearing the hijab of these Muslim women had different patterns and periods. But there are similar factors that affect their decisions: growing up as an adult, spatial context with Islamic sensitivity and Islamic Religious dresses. Moreover, this study also found that family, friends and people around them, including religious knowledge, did not affect the decision to cover the hijab of Muslim women in this

study. It was depends on their own "ready" or "not ready" decisions to path to religious life. That is not only about linking themselves with faith and religious rigor in everyday life, but it is "readiness" to bring themselves to being "visible" in public areas as Muslim women with reflections the performance of a "good Muslimah" that follow and submit with religious doctrine.

Keywords: hijab, visibility, good Muslimah, the southern border provinces of Thailand

“พร้อม” ที่จะ “ถูกมองเห็น” : การคลุมอืญาบของผู้หญิงมุสลิม ในพื้นที่สามจังหวัด ชายแดนภาคใต้

ทวีลักษณ์ พลราชม

ปร.ด. (เอเชียศึกษา)

สำนักวิชาพหุภาษาและการศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

E-mail: taweeluck@gmail.com

5

ปีที่ 26
ฉบับที่ 1
ม.ค.
-
เม.ย.
2563

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาการตัดสินใจคลุมอืญาบของผู้หญิงมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ระหว่างอายุ 30-45 ปี ที่มีภูมิหลังทางการศึกษาเรียนสายสามัญในช่วงระหว่างการอนุญาตให้อืญาบเป็นเครื่องแบบนักเรียนนักศึกษาในสถาบันการศึกษาของรัฐ โดยพบว่า การตัดสินใจคลุมอืญาบของพวกเธอนั้นมีรูปแบบและช่วงเวลาที่ไม่เหมือนกัน แต่มีปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจที่คล้ายกันคือ การเติบโตเป็นผู้ใหญ่ บริบทเชิงพื้นที่ที่มีลักษณะของความไว (Sensibility) ทางศาสนาอิสลาม และนอกจากนั้นยัง

พบว่าครอบครัว เพื่อน และคนรอบข้าง รวมถึงความรู้นศาสนาไม่ได้มีผลต่อการตัดสินใจคลุมอียาบของผู้หญิงมุสลิมกลุ่มนี้ แต่มาจากการ “พร้อม” หรือ “ไม่พร้อม” ของพวกเธอเองในการตัดสินใจไปสู่ชีวิตทางศาสนาที่ไม่ใช่เป็นเพียงการเชื่อมโยงตนเองกับความศรัทธาและความเคร่งครัดทางศาสนาในเชิงวิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวันเท่านั้น แต่คือ “ความพร้อม” ที่จะนำตัวเองไปสู่การถูก “มองเห็น” ในพื้นที่สาธารณะในฐานะผู้หญิงมุสลิมที่มีวัตรปฏิบัติอันสะท้อน “ความเป็นมุสลิมะฮ์” ที่ดี ที่มีความประพฤติปฏิบัติตนที่สอดคล้องกับหลักคำสอนทางศาสนา

บทนำ

อิญาบเป็นความเคลื่อนไหวที่โดดเด่นภายใต้กระแสฟื้นฟูอิสลาม (Islamic Resurgence) ที่แผ่ขยายไปทั่วโลกมุสลิมในปลายศตวรรษที่ 20 โดยได้รับอิทธิพลมาจากปฏิวัติอิหร่านในปี 1979 ที่ผู้หญิงมีบทบาทและเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน ภาพที่ผู้หญิงอิหร่านสวมผ้าคลุมแบบดั้งเดิมที่เรียกว่า Chador ออกมาสนับสนุนการปฏิวัติเพื่อต่อต้านพระเจ้าซาร์ ทำให้อิญาบถูกมองเห็นในท้องถนน และได้สร้างแรงบันดาลใจให้ผู้หญิงมุสลิมทั่วโลก (Aljunied, 2016, 104) อิญาบกลายเป็นสัญลักษณ์แห่งการต่อต้านอำนาจของตะวันตกอย่างชัดเจน ต่อมาอิญาบหรือผ้าคลุม ได้เป็นสิ่งที่ยืนยันตัวตนและอัตลักษณ์ทางศาสนาอิสลาม ในประเทศที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นมุสลิม เริ่มมีผู้หญิงที่หันมาคลุมอิญาบมากขึ้น ส่วนในประเทศที่มีมุสลิมเป็นประชากรส่วนน้อย ได้มีการยืนยันและเรียกร้องสิทธิในการคลุมผ้าและสวมอิญาบตามหลักการศาสนาอิสลามในสังคม อิญาบจึงเป็นสัญลักษณ์การต่อสู้ต่อรองเพื่อให้เป็นที่ยอมรับในอัตลักษณ์ทางศาสนาของคนมุสลิมอย่างไม่สามารถปฏิเสธได้ในปัจจุบัน การคลุมอิญาบกลายเป็นสิ่งปกติธรรมดาที่เราพบเห็นได้ทั่วไป อย่างไรก็ตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาก็นำมาให้เห็นถึงเงื่อนไขในการให้ความหมายอิญาบ และในกลุ่มผู้หญิงมุสลิมในแต่ละรุ่นการตัดสินใจคลุมอิญาบก็มาจากเงื่อนไขที่แตกต่างกัน

ในปัจจุบันการคลุมอิญาบไม่ได้เป็นสัญลักษณ์ของการต่อต้านท้าทายเหมือนในช่วงปี 1970 ที่มีอิทธิพลมาจากกระแสฟื้นฟูอิสลาม ที่สิทธิในทางศาสนาและอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมถูกเรียกร้องให้ยอมรับเปิดเผยในพื้นที่ทางการเมืองและพื้นที่สาธารณะ (Aljunied, 2011) ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ข้อถกเถียงเกี่ยวกับการคลุมอิญาบจุดประกายมาจากเหตุการณ์การคัดค้านห้ามแต่งกายตามหลักศาสนาอิสลามโดยการคลุมอิญาบของนักศึกษามุสลิมหญิงในปี 2531 ที่ราชภัฏยะลา ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (1994) ได้เขียนบทความเพื่ออธิบายปรากฏการณ์การประท้วงครั้งนั้น โดยงานชิ้นนี้ถือเป็นงานบุกเบิกที่สำคัญของการศึกษาวิจัยอิญาบในสังคมไทย และนำมา

สู่งานศึกษาอียาบในเวลาต่อมาเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์การคลุมอียาบของผู้หญิงมุสลิมในสังคมไทยให้มากยิ่งขึ้น โดยมีทิศทางการศึกษาที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัยและบริบททางสังคม ช่วงเริ่มแรก งานศึกษาที่เกิดขึ้นอยู่ในพื้นที่ภาคกลาง² เป็นการศึกษาอิทธิพลและปัจจัย รวมถึงทัศนคติของนักศึกษามุสลิมในมหาวิทยาลัยเกี่ยวกับความคิดเห็นที่มีต่อการแต่งกายตามหลักศาสนาอิสลาม จากนั้นในปี พ.ศ. 2555 เป็นต้นมา ได้ปรากฏการศึกษาอียาบในมิติต่าง ๆ อาทิ การศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของอียาบในโลกมุสลิม และความขัดแย้งอียาบกรณีราชภัฏยะลา³ การศึกษาความเป็นตัวตน (Subject) และผู้กระทำการ (Agency) ของผู้หญิงมุสลิมผ่านกรอบทางศาสนาและความเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและตัวตน ปฏิบัติการเกี่ยวกับการแต่งกายรวมทั้งปรับใช้และตีความศาสนาอิสลามในประเด็นเรื่องการแต่งกายภายใต้กระแสการฟื้นฟูอิสลามและในสถานการณ์ความไม่สงบ⁴ ล่าสุดใน พ.ศ. 2561 วารสารรุสมิแลจัดทำฉบับ “ทำไมไม่ใส่อียาบ” ที่ได้รับบทความวิชาการและบทความพิเศษ⁵ เกี่ยวกับประเด็นความขัดแย้งการสวมใส่อียาบที่โรงเรียนอนุบาลปัตตานีซึ่งทำให้นำไปสู่การขยับประเด็นอียาบให้ไปสู่การคิดใคร่ครวญและตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมของคนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เป็นประเด็นร้อนแรงในพื้นที่และมีการนำเสนออย่างกว้างขวางในสื่อมวลชน

ปรากฏการณ์อียาบจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจศึกษาถึงรอยต่อและการเปลี่ยนผ่านของการเคลื่อนไหวอียาบในระดับสากลและในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะในมิติประสบการณ์ของคนในรุ่นที่เป็นรอยต่อของการต่อสู้และการยอมรับการคลุมอียาบที่มีความถูกต้องชอบธรรมในสังคมและทางกฎหมาย ประเด็นถกเถียงนี้มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจปรากฏการณ์การคลุมอียาบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มีประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวในการต่อสู้เพื่อให้เกิดการคลุมอียาบในผู้หญิงมุสลิมอย่างต่อเนื่อง จนปัจจุบันการคลุมอียาบกลายเป็นสิ่งธรรมดาสามัญในสังคม ต่างจากผู้หญิงรุ่นก่อนที่การคลุมอียาบยังไม่ใช่วิถีปฏิบัติในสังคม แม้แต่คนมุสลิมด้วยกันเองก็ยังไม่

เน้นย้ำในจุดนี้⁶ การคลุมฮิญาบจึงมาจากการเรียกร้องและยืนยันสิทธิทางศาสนาที่มาจากกลุ่มคนที่ได้รับความรู้ทางศาสนามากขึ้นจากการได้เรียนในต่างประเทศและในมหาวิทยาลัยในประเทศไทย รวมถึงการได้รับอิทธิพลจากกระแสการฟื้นฟูอิสลามด้วย แต่ก็ยังจำกัดอยู่เพียงในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ไม่ใช่กลายเป็นเครื่องแบบในสถานศึกษาที่มีการรับรองระเบียบอย่างถูกต้อง ในปัจจุบันที่การคลุมฮิญาบเป็นสิ่งธรรมดาสามัญ ประเด็นในการหันมาคลุมฮิญาบของผู้หญิงมุสลิมจึงมาจากเงื่อนไขที่แตกต่างและเป็นการต่อสู้ภายในตนเองมากกว่าระเบียบและโครงสร้างทางสังคมเหมือนเช่นในอดีต การถกเถียงเรื่องฮิญาบเป็นประเด็นร่วมสมัยที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงที่ยังไม่เป็นที่ยุติ จากจุดเริ่มต้นของอิทธิพลกระแสฟื้นฟูศาสนาอิสลาม ประเด็นพหุวัฒนธรรม และความเป็นสากลของคนมุสลิม (Muslim Cosmopolitan) โดยประเด็นหลังนี้ยังไม่ค่อยเป็นประเด็นถกเถียงมากนักในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

การศึกษาวิจัยนี้ สนใจการคลุมผมของผู้หญิงมุสลิมรุ่นใหม่ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อทำความเข้าใจมิติความเปลี่ยนแปลงต่อการให้ความหมายของการคลุมฮิญาบ ที่พวกเธอมีแรงผลักดันและเหตุผลที่แตกต่างจากคนรุ่นก่อนหรือไม่ ในสภาพสังคมร่วมสมัยที่ฮิญาบไม่ได้เป็นภาพที่ถูกห้ามและน่ารังเกียจดังเช่นในอดีต อะไรเป็นเหตุปัจจัยที่พวกเธอเพิ่งจะหันมาคลุมฮิญาบ และพวกเธอได้ให้ความหมายต่อการคลุมฮิญาบอย่างไร เพื่อสะท้อนให้เห็นพลวัตความเปลี่ยนแปลงนี้ต่อความหมายของการคลุมฮิญาบทั้งมิติของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและตัวตนภายในของผู้หญิงมุสลิมที่หันมาคลุมฮิญาบ ผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยนี้เป็นผู้หญิงมุสลิมในจังหวัดจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ที่มีชีวิตทางการศึกษาอยู่ในช่วงรอยต่อของการเปลี่ยนแปลงให้ฮิญาบเป็นเครื่องแบบในสถานศึกษาของรัฐ ที่มาจากการต่อสู้ผลักดันเพื่อสิทธิที่เท่าเทียมทางศาสนา และอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมในสังคมไทย ผู้ให้ข้อมูลทั้ง 9 คน ประกอบอาชีพที่หลากหลาย อาทิ อาจารย์มหาวิทยาลัย คุรุมัธยม สถาปนิก เจ้าหน้าที่ศุลกากร และธุรกิจส่วนตัว ผู้หญิงกลุ่มนี้เรียน

สายสามัญมาโดยตลอด การตัดสินใจคลุมผมของพวกเธอมาจากสาเหตุที่หลากหลายและมีจุดเปลี่ยนที่น่าสนใจที่นำมาสู่การหันมาคลุมฮิญาบและแต่งกายตามหลักการศาสนาอิสลาม และมีการแสดงออกที่สะท้อนอัตลักษณ์ของผู้หญิงมุสลิมในพื้นที่สาธารณะ

ฮิญาบจากสัญลักษณ์การต่อสู้เพื่อสิทธิทางศาสนาอิสลาม สู่ ตัวตนทางศาสนา การแสดงออกอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม

การถกเถียงเรื่องฮิญาบจึงเป็นประเด็นร่วมสมัยที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงที่ยังไม่เป็นที่ยุติ จากจุดเริ่มต้นของอิทธิพลกระแสฟื้นฟูศาสนาอิสลาม การวิเคราะห์อัตลักษณ์ (Identity) ตัวตน (Subject) และผู้กระทำการ (Agency) ของผู้หญิงมุสลิม ประเด็นพหุวัฒนธรรม และความเป็นสากลของคนมุสลิม (Muslim cosmopolitan) โดยประเด็นหลังนี้ยังไม่ค่อยเป็นประเด็นถกเถียงมากนักในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่ในระดับสากลได้มีการถกเถียงปรากฏให้เห็น ดังที่สกอตต์ กูเกิล (Kugle, 2007, 9) ได้ชี้ให้เห็นว่า “กว่า 2 ศตวรรษที่ผ่านมา สังคมอิสลามเปลี่ยนแปลงภายใต้การเข้ามามีอิทธิพลของยุโรป ความเป็นอาณานิคม และความเป็นสมัยใหม่ ร่างกายผู้หญิงมุสลิมเป็นพื้นที่ของการสะท้อนความเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นในฐานะวัตถุทางสายตาของอาณานิคม การปฏิรูปทางโลก หรือเกี่ยวข้องกับการสะท้อนกลับทางระเบียบจารีตหรือการฟื้นฟูรากฐานนิยม (fundamentalist resurgence)” แต่ในโลกศตวรรษที่ 21 การสวมฮิญาบของผู้หญิงมุสลิมได้กลายเป็นกระแสหลักและเป็นที่ยอมรับในพื้นที่ต่างๆ นอกจากนั้น ฮิญาบยังสะท้อนกระแสความหลากหลายหลายภาษาของคนมุสลิมที่แสดงผ่านตัวตนผู้หญิงมุสลิมรุ่นใหม่ การที่ผู้หญิงมุสลิมคลุมฮิญาบได้ขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการพัฒนารูปแบบของแฟชั่นแบบผสมผสานกลายพันธุ์ (Hybridised hijab) ในหลายรูปแบบหลากหลายสไตล์ เป็นส่วนผสมของแฟชั่นการแต่งกายทั้งของยุโรป อาหรับ และเอเชีย ปรากฏการณ์นี้สะท้อนความเปลี่ยนแปลงการวิเคราะห์ฮิญาบที่มากกว่าตัวตน การเป็นผู้กระทำการ อัตลักษณ์ มาสู่การแสดงออกทางอัตลักษณ์

ความเป็นมุสลิมในพื้นที่สาธารณะ เพื่อให้ถูกตระหนักและเป็นที่มองเห็น เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนทางศาสนาอิสลาม ที่มาพร้อมกับการตัดสินใจว่า พร้อมหรือไม่พร้อมที่จะกระทำการนี้ นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงตัวเองในการคลุมฮิญาบ เช่นในงานของ ฮอปกินส์ (Hopkins, 2013) ในบทความชื่อ “Hijab, visibility and the performance of identity” ที่ได้วิเคราะห์การคลุมฮิญาบของผู้หญิงมุสลิมบริติช ที่มีภูมิหลังครอบครัวเป็นคนพลัดถิ่น โดยเธอมีการแสดงออกทางอัตลักษณ์ของพวกเธอเพื่อสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง (sense of belonging) ของอัตลักษณ์ที่มีหลากหลายอยู่ในตัวเธอ ไม่ว่าจะเป็นความเป็นบริติช ปากีสถาน ผู้หญิงมุสลิม ด้วยการผสมปนเปในตัวตนที่หลากหลายทำให้พวกเธอมักถูกมองว่าเป็นต่างชาติมากกว่าเป็นคนบริติช ทั้งที่พวกเธอรู้สึกว่าเป็นคนบริติชมากกว่าเป็นปากีสถาน พวกเธอไม่ใช่คนปากีสถานเป็นเพียงประเทศต้นกำเนิดที่บรรพชนของพวกเธอจากมาเท่านั้น อัตลักษณ์ในที่นี้จึงหมายถึงการแสดงออกของเราและทำให้ผู้อื่นเห็นและปฏิบัติตามที่เราแสดงออก เพื่อยืนยันและสร้างความมั่นใจว่าเราเป็นส่วนหนึ่งในอัตลักษณ์ทางสังคมนั้นๆ ผู้หญิงมุสลิมบริติชเลือกคลุมผม และสะท้อนอัตลักษณ์ผ่านการคลุมผมและการแต่งกายที่ในทางหนึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างความเป็นตะวันตกและตะวันออกในตัวเธอ และการใช้ภาษาอย่างเจ้าของภาษา (Native speaker) เพราะอัตลักษณ์ของความเป็นชาติพวกเธอคือคนบริติช แต่ในเชิงตัวตนและภูมิหลัง มรดกตกทอดทางวัฒนธรรมคือความเป็นปากีสถานหรือความเป็นอาหรับที่สะท้อนผ่านรูปร่างหน้าตา การแสดงออกทางอัตลักษณ์ของพวกเธอต่างจากคนในรุ่นแม่อย่างชัดเจน การมองเห็นของคนอื่นเกี่ยวกับอัตลักษณ์ที่พวกเธอแสดงหรือสวมบทบาท จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้พวกเธอรู้สึกมีตัวตน ท่ามกลางการลื่นไหลและการผสมปนเปของตัวตนและอัตลักษณ์แบบผสมผสาน ที่ปรากฏออกมาให้เห็นจากร่างกายภายนอกและภายในจิตใจของพวกเธอเอง การคลุมฮิญาบจึงไม่ได้สะท้อนให้เห็นเพียงความเคร่งครัด การสร้างตัวตนทางศาสนา แต่มันได้สะท้อนการแสดงออกทางอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม เพื่อเป็นส่วนหนึ่ง

และเป็นที่ยอมรับไม่เพียงคนในชุมชนมุสลิมเท่านั้น แต่ในสายตาของคนในสังคมภายนอกด้วย ดังนั้น “ความพร้อม” ในการคลุมผมหรือฮิญาบในผู้หญิงมุสลิม จึงไม่ใช่ความเคร่งครัดหรือปฏิบัติตามหลักการศาสนาอิสลามที่เป็นตัวตนภายในเท่านั้น แต่มันคือ ความพร้อมที่จะแสดงออกของอัตลักษณ์และตัวตนในพื้นที่สาธารณะด้วย

เช่นี้ความพร้อมและการเลือกที่จะคลุมฮิญาบของผู้หญิงจึงเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมและปัจจัยเชิงพื้นที่ (Spatial factors) ด้วยเช่นกัน นอกจากนั้นยังได้ท้าทายทฤษฎีสตรีนิยมตะวันตกในการแบ่งแยกพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะออกจากกันในการพิจารณาความเป็นอิสระและการปลดปล่อยของผู้หญิง โดยมองว่าบทบาทของผู้หญิงในพื้นที่สาธารณะเป็นการขีดสถานะภาพที่สูงของผู้หญิงในแต่ละสังคม ส่วนพื้นที่ส่วนตัวเป็นพื้นที่ของการกดขี่กดทับ แต่สำหรับผู้หญิงมุสลิม พวกเธอสามารถแสดงบทบาทความเป็นส่วนตัวและความเป็นสาธารณะได้พร้อมกัน นั่นคือ การมีทั้งตัวตนทางศาสนาและตัวตนทางสังคมในขณะเดียวกัน การไม่แบ่งแยกความเป็นส่วนตัวออกจากความเป็นสาธารณะนี้ สะท้อนผ่านการคลุมผ้าหรือการฮิญาบของผู้หญิงมุสลิม พื้นที่ร่างกายผู้หญิงจึงอยู่ในฐานะความเป็นมุสลิมที่พิเศษสุด (specifically Muslim) การที่พวกเธอคลุมฮิญาบสะท้อนขอบเขตความศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาที่สามารถติดตัวและปรากฏได้ในทุกที่ การนำเอาแนวคิดการแบ่งแยกพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะมาวิเคราะห์บทบาทชายหญิงมุสลิมตาม ‘สายตา’ ความเป็นตะวันตก จึงเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เพราะในแง่หนึ่งการหันมาคลุมฮิญาบของผู้หญิงมุสลิมคือการสวมบทบาทและแสดงออกทางอัตลักษณ์ สามารถหมายถึงการถูกยอมรับในสังคมและให้พวกเธอมีบทบาทในพื้นที่นอกบ้านได้ ในขณะเดียวกันก็สามารถทำกิจกรรมทางโลกและทางศาสนาไปได้พร้อมกัน ทำให้ตัวตนของผู้หญิงให้เป็นที่มองเห็นในพื้นที่ศาสนาและพื้นที่สาธารณะที่ถูกครอบครองอย่างยาวนานโดยผู้ชาย อย่างไรก็ตาม การที่พวกเธอปรากฏตัวตนในพื้นที่สาธารณะก็เป็นข้อจำกัดให้พวกเธอต้องสวมบทบาทและแสดงออกถึงความเป็นมุสลิมมะห์ที่ดี ดังนั้น

ในอีกด้านหนึ่งฮิญาบก็จำกัดการแสดงออกของพวกเธอในพื้นที่สาธารณะได้ด้วยเช่นกัน ดังนั้น การคลุมฮิญาบในอีกด้านจึงเป็นการสวมบทบาทและการแสดงตัวตนและอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมที่ถูกต้อง สอดคล้องเหมาะสมในพื้นที่สาธารณะด้วยเช่นกัน

ความเคลื่อนไหวและปรากฏการณ์การคลุมฮิญาบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ผู้หญิงมุสลิมที่เป็นผู้ให้ข้อมูลในงานศึกษาวิจัยชิ้นนี้ มีอายุระหว่าง 30-45 ปี ภูมิหลังของพวกเธอส่วนมากเรียนโรงเรียนสายสามัญและมาจากครอบครัวชนชั้นกลาง มีทั้งผู้หญิงมุสลิมเชื้อสายมลายู จีนและอาหรับ มีเพื่อนชาวพุทธมากกว่ามุสลิม ซึ่งเติบโตและมีชีวิตการศึกษาในระดับมัธยมปลายสู่การเข้าเรียนมหาวิทยาลัย อยู่ในช่วงระหว่างที่ยังไม่มีการออกระเบียบเพื่อให้นักศึกษามุสลิมแต่งกายตามหลักศาสนาอิสลาม เป็นช่วงรอยต่อของการดำเนินการเคลื่อนไหวให้มีระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ 2540 ฉบับที่ 27 ที่อนุญาตให้สวมใส่ชุดนักเรียนตามหลักศาสนาอิสลามได้ ดังนั้น ชุดเครื่องแบบนักเรียนจึงสวมใส่เหมือนกันไม่ว่านักเรียนพุทธหรือมุสลิม พวกเธอได้รับการสอนศาสนาอิสลามจากครอบครัว โดยไม่ถูกบังคับในเรื่องการคลุมผม แต่ปฏิบัติทุกอย่างถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลามไม่ว่าจะเป็นเรื่องการละหมาด ถือศีลอด เรียนศาสนา โดยอัสมา ผู้ให้ข้อมูลที่มาจากตระกูลอาหรับเก่าแก่ที่ค้าขายอยู่ในปัตตานีมานานหลายชั่วอายุคน เรียนสามัญมาโดยตลอด เธอเพิ่งจะคลุมผมเมื่อกลับมาอยู่ที่ปัตตานีหลังจบระดับอุดมศึกษาที่กรุงเทพมหานคร ประกอบอาชีพทำธุรกิจส่วนตัว เธอได้เล่าให้ฟังว่า

“เรียนนรคามิน เรียนสหฯ ปนกันกับเด็กจีนทั่วไป เรียนสามัญก็เข้าระบบการศึกษา เรียนภาษาอยู่ที่บ้าน เชื้อสายอาหรับเยเมน ยายอาหรับปากี ยายคนนครฯ เรียนศาสนาที่บ้าน เจ๊ะกูสอน เป็นเด็กพูดหลายภาษาดังแต่เด็ก รุมิ ยาวี

อ่านได้ แม่สอนภาษาอังกฤษ ไปอยู่กลั่นตันตอนปิดเทอม ต่อ
เดชะฯ เข้าสาธิต เรียนมหาวิทยาลัย เด็ก ๆ พุดสวดทุกวัน
ไปสังฆทาน วันศุกร์เข้าร่วม สมัยก่อนไม่ได้แยกเด็กพุทธเด็ก
อิสลาม ไปแยกตอนความหวังใหม่ เชาวลิต ตอนนั้นเพิ่งแยก
ให้สวมเสื้อแขนยาวคลุมหัว ตอนนั้นเราจบไปแล้ว ไปเข้า
ม.ปลายที่สาธิต เรียนที่เกษตรศาสตร์ วิทยาฯ คอมพิวเตอร์
มัธยมไม่ได้เรียนอัลกุรอาน อ่านเป็นแล้ว คือเราอยู่ในสังคม
มุสลิมอยู่แล้ว ที่บ้านพุดเรื่องศาสนาอยู่แล้ว ก็รู้อยู่แล้วจากใน
บ้าน ตอนเด็ก ๆ ตายายก็สอน ก่อนนอนอ่านนิทาน เปิดเทป
คุณยายสอนประวัติในปี เป็น perfect family มาก รู้สึกเกิดมา
โชคดีมาก” (สัมภาษณ์, วันที่ 29 ตุลาคม 2556)

เธอเล่าว่าเกิดมาในครอบครัวที่ยึดถือศาสนาอิสลามในการดำเนินชีวิต
อยู่แล้ว ครอบครัวไม่บังคับ แต่สอนให้มีจิตสำนึกในเรื่องศาสนาเอง ในช่วง
เวลาที่เธอเติบโต ปรากฏการณ์การคลุมอียาบยังไม่แพร่หลายเหมือนใน
ทุกวันนี้ เช่นเดียวกับผู้สัมภาษณ์อีกคนที่ได้เล่าให้ฟังว่าเธอเริ่มเรียนศาสนา
และละหมาดตั้งแต่อายุ 7 ขวบ โดยเรียนศาสนาที่บ้าน คุณลุงคุณป้าเป็นคน
สอน เธอไม่ได้คลุมผมและไม่ได้ถูกบังคับให้คลุมผม เพราะที่บ้านบอกว่าสอน
ศาสนาแล้วให้เลือกเอง ซึ่งตอนนั้นด้วยความเป็นเด็ก เธอไม่ได้ใส่ใจมากนัก
เธอปฏิบัติเช่นคนมุสลิมอื่น ๆ ปฏิบัติกัน โดยไม่รู้ความหมายว่าทำไปเพื่อ
อะไร แต่รู้ว่าเป็นสิ่งที่ต้องทำ ดังเช่นโศลาผู้หญิงมุสลิมปัตตานีที่เติบโตใน
ครอบครัวนักการเมืองในปัตตานี และเข้ามาเรียนหนังสือระดับอุดมศึกษา
ที่กรุงเทพฯ เคยเที่ยวกลางคืนและแต่งตัวเซ็กซี่มาก่อน เล่าให้ฟังว่า “มุสลิม
ทุกคนก็เรียนอัลกุรอานและการสอนไม่ได้ทำให้รู้สึก สิ่งที่ถูกเน้นคือ ไม่กินหมู
ไม่ดื่มเหล้า ไม่ผิดสีกา การแต่งตัวไม่เน่น” ดังนั้นเธอจึงไม่ได้คลุมผมมาตั้งแต่
เด็กและครอบครัวก็ไม่ได้บังคับ จนถึงจุดหนึ่งที่ต้องการเปลี่ยนแปลงตนเอง

จะเห็นว่าผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้แม้จะรู้หลักการทางศาสนาจากการปลูกฝังของครอบครัว แต่ยังไม่ได้ตระหนักถึงความสำคัญอย่างลึกซึ้งในเรื่องการคลุมฮิญาบ แต่มีการปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลามอื่น ๆ การคลุมผมยังไม่ถูกเน้นย้ำ และเรียนในสายสามัญที่ในช่วงเวลานั้น ยังไม่มีรูปแบบชุดนักเรียนสำหรับคนมุสลิม ทำให้พวกเธอไม่ได้คลุมผมมาตั้งแต่เด็ก การคลุมผมจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเรียนศาสนาในตอนเข้าก่อนมาโรงเรียนหรือหลังจากเลิกเรียนหรือไม่ก็ในวันเสาร์อาทิตย์ที่ต้องไปเรียนศาสนา นูรียาเจ้าหน้าที่ด้านศุลกากร สนามบินหาดใหญ่ มาจากตระกูลเก่าแก่เชื้อสายเจ้าเมืองจังหวัดยะลา ได้เล่าให้ฟังว่า

“ประถมไม่คลุมเลย อาจคลุมเวลารายอ อัลกรุอ่านเรียนที่บ้าน ตัวต่อตัว กะมาสอนที่บ้าน จะได้ตั้งใจเรียน พอเรียนหลายคนไม่ได้อะไร เรียนศาสนาจริง ๆ ตอนมัธยม เรียนตอนเช้า มีคนมาสอน ตอนประถมเรียนกับย่าตอนหัวค่ำ เป็นพื้นฐาน ตั้งแต่ประถมอาบน้ำยาก็มาสอนอัลกรุอ่านให้ ตอนเด็กไม่ได้ตระหนักว่าต้องเรียน ไม่รู้เรียนไปเพื่ออะไร แต่ว่าเพิ่งมารู้ตอนมัธยม เพื่อใช้ในการละหมาด มันเริ่มบังคับมากขึ้น เพราะมัธยมสิบห้าปี ไปเรียนรูเอง มีชมรมมุสลิมอิสลามทุกคนน่าจะอยู่ชมรมมุสลิม เขาจะมีกิจกรรมให้ความรู้” (สัมภาษณ์, วันที่ 9 มีนาคม 2560)

ดังเช่นลีน่า ที่เรียนสามัญมาโดยตลอด จบด้านสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยรัฐชื่อดังในกรุงเทพมหานคร ได้เล่าให้ฟังว่าพ่อเธอมาจากครอบครัวโต๊ะครู สอนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม แม้เป็นผู้หญิงมุสลิมรุ่นแรกๆ ที่ออกไปเรียนในโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามแบบสมัยใหม่ที่ปีหนึ่ง พ่อและแม่ปลูกฝังความรู้ทางศาสนาให้เธอและพี่น้องมาตั้งแต่เด็ก แม้เป็นเช่นนี้พ่อกับแม่ก็ไม่ได้บังคับให้เธอคลุมผมแต่อย่างใด

“คนพูดเยอะนะ ว่าพ่อก็ยุ่งการนี้ สอนศาสนา แล้วทำไมไม่ให้ลูกเรียนศาสนา เขาจะชอบพูดอย่างนี้ คนเขาจะงคนชอบถามว่าทำไมไม่ส่งลูกเรียนศาสนา เหมือนแม่ ก็แบบในยุคนั้นแม่อีกจะโดนว่าว่าเมียโตะครูจะต้องใส่ผ้าคลุมใหญ่ แม่ใส่แบบปกติ ช่วงสิบปีแม่อีกยังใส่แบบนี้ แม่อีกใส่ปกติ พ่อก็ไม่ได้อะไร แม่สอนรูมี แต่คนว่าเราไม่ค่อยได้ เพราะแม่กับพ่อเขาจะเสริมเราในบ้าน เราได้ยาวิ เราพูดได้ยาวิได้แต่อาจเพี้ยนหน่อย อาหรับเราอ่านได้เขียนได้ แต่พูดสื่อสารไม่ได้ ก็คืออ่านแล้วเขียน [...] พ่อก็ว่าใส่ผ้าคลุมไหม เพราะว่าเขาไม่ได้บังคับแล้วไง แต่หนูก็แบบ พ่อเริ่มไปเรียน ก็ไม่ได้ใส่ พ่อให้มาใส่หนูซนใจ รู้สึกยังไม่พร้อม รู้สึกว่าไม่เหมือนคนอื่นในมหาวิทยาลัย เดียวเพื่อนกลัวเราไหม มันซน เขาจะมองเราไม่เหมือนรีเปล่า (รหัส 46 เข้ามหาวิทยาลัย) มันจะฟิลแบบนั้น เลยกบอกอาเยาะ ไม่พร้อม พ่อจะรู้สึกเสียว่าหนูพูดไม่พร้อมก็คือไม่พร้อม ไม่โกหก” (สัมภาษณ์, วันที่ 5 มีนาคม 2560)

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์สะท้อนให้เห็นว่าการคลุมอียิปของผู้หญิงรุ่นใหม่ที่เป็นรอยต่อของการเรียกร้องต่อสัมมาสุการได้รับอนุญาตให้สามารถคลุมอียิปได้ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับระดับความรู้ทางศาสนาที่พวกเธอได้รับมากขึ้น แต่มาจากเงื่อนไขของการดำเนินชีวิตในสภาพทางสังคมขณะนั้น โดยเฉพาะการเข้าเรียนในโรงเรียนสายสามัญที่ยังไม่มีระเบียบอนุญาตและเครื่องแบบนักเรียนชัดเจน แม้หลังจากนั้นจะมีการอนุญาตแล้วก็ตาม แต่พวกเธอก็ยังไม่เคยชินกับการคลุมผมและยังไม่มีสภาพแวดล้อมทางศาสนาที่จะเอื้อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตัวเองได้

การคลุมผ้าสำหรับพวกเธอไม่ใช่สัญลักษณ์ของการต่อสู้และการยืนยันตัวตนอิสลามเหมือนคนรุ่นก่อน แต่การคลุมผมสำหรับพวกเธอหมายถึง

การเปลี่ยนแปลงให้วิถีชีวิตต้องปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างเคร่งครัด การเลือกที่จะคลุมหรือไม่คลุมจึงขึ้นอยู่กับความพร้อมของพวกเธอเอง เพราะมันหมายถึงการออกพ้นจากความคุ้นเคยและเคยชินแบบเดิมที่เคยปฏิบัติ

ดังที่ นูรียา ซึ่งมีแม่ทำงานราชการสาธารณสุขที่จังหวัดยะลาได้สะท้อนเปรียบเทียบให้ฟังถึงการคลุมฮิญาบในรุ่นแม่และรุ่นเธอ โดยเธอเล่าว่าแม่ของเธอเป็นบุคลากรสาธารณสุขคลุมผมหลังจากที่กลับมาจากทำฮัจย์ในช่วงเวลาที่ยังไม่มีกฎระเบียบให้ข้าราชการคลุมผมได้ ซึ่งข้าราชการหลายคนจะต้องเผชิญกับการถูกตักเตือน การห้าม และต้องเขียนหนังสือเพื่อขออนุญาตให้สามารถคลุมผมในสถานที่ทำงานได้ เธอจึงสะท้อนว่า “การคลุมของคนรุ่นแม่รุ่นป้าสู้กับระบบ ของรุ่นเราสู้กับตนเอง” เพราะในรุ่นของเธอ นั้น การคลุมผมมีการอนุญาตให้คลุมแล้ว การไม่คลุมหรือคลุมมันจึงกลายเป็น “ทางเลือก” และเมื่อกลายเป็นทางเลือก การคลุมผมจึงไม่ได้มาจากการบังคับ การคลุมจึงมาจาก “ความพร้อม” ของตัวเธอเอง และแม่ว่ามีความเห็นว่าการที่เลือกคลุมผมเองจะทำให้คลุมได้ตลอด เพราะถ้าถูกบังคับจะถอดทีหลังได้ เพราะยังไม่ตระหนักถึงความสำคัญและไม่รู้เหตุผลด้วยตัวเองว่าทำไมต้องคลุม “แม่บอกว่าถ้าลูกแม่จะคลุมเองจะคลุมเองจะคลุมตลอดดีกว่าถูกบังคับแล้วไปถอดทีหลัง”

โดยในกลุ่มผู้หญิงมุสลิมที่ให้ข้อมูลทั้งหมดนี้ มีอยู่บุคคลเดียว คือ บุษรัตน์ อาจารย์มหาวิทยาลัยในปัตตานีที่บอกเล่าจุดเปลี่ยนของการคิดเรื่องการคลุมผมที่มาจากการได้ฟังประสบการณ์ของเพื่อนที่คลุมผมไปสมัครงานแล้วได้รับการยื่นข้อเสนอว่าจะรับเข้าทำงานหากถอดผ้าคลุมออก

“[...] มีเพื่อนที่ธรรมศาสตร์พอเรียนจบแล้วเขาคลุม ตอนนั้นยังไม่เกิดวิกฤตต้มยำกุ้ง เขาไปเรียนภาษาที่ออสเตรเลีย กลับมาแล้วไปสมัครงาน โดนบอกว่าอะไรของน้องครบหมดแล้ว แต่ถ้าต้องการทำงานที่นี่ ต้องถอดผ้าคลุม เขาไม่คลุม

(บางคนบอกอยากคลุมแล้วนะ ให้กำลังใจหนูหน่อยนะ) มัน
เป็นช่วงที่คนต้องการ ภาษาคูณก็ดี อะไรก็ดี ให้ถอดผ้าคลุม
เพื่อนก็มาเล่าให้ฟัง เขาก็บอกเขาเขาคคลุมแล้วเขาไม่ถอด ก็
มานึกว่าคนหลายคนเขาต่อสู้เพื่อให้ได้คลุม แล้วการคลุมก็
ไม่ได้ทำให้คุณภาพ ของงานมันลดลง ทำไมต้องห้าม พอดี
ธรรมศาสตร์เขาสอนในเรื่องสิทธิ สิทธิพื้นฐานยังไม่ให้ รู้สึก
ว่าเพื่อนเรียกร้อง เรามีสิทธิแต่เราไม่ทำ ที่ธรรมศาสตร์ตอน
นั้นคลุมอึญาบรับปริญญายังไม่ปัญหา รุนพี่ได้ แต่บางมหา
ลัย เขาอยากรับปริญญา แต่ไม่ได้คลุม แต่ที่ธรรมศาสตร์คลุม
ได้ เรามาในเส้นทางที่เขาเปิดทางว่าจะทำอะไรก็ได้ ทำไมเรา
ไม่ทำ จริงๆ ถ้าอยู่ธรรมศาสตร์ตอนนั้นเราก็คคลุมได้ แต่ทำไม
เราไม่ทำ ในขณะที่บางคนต้องต่อสู้เพื่ออยู่ในแนวทางนี้ เรา
ได้อะไรง่ายตายแต่เราไม่ยอมทำ เพื่อนทำไม่ได้ต้องเสียสละ
ในเรื่องของงาน แต่เราอยู่ตรงนี้ทำไมไม่ทำ” (สัมภาษณ์, วัน
ที่ 6 มีนาคม 2560)

ประสบการณ์ของเพื่อนยังไม่ได้ทำให้เธอหันมาคลุมอึญาบทันที แต่มัน
ทำให้เธอได้นึกคิดตั้งคำถามเกี่ยวกับสิทธิในการคลุมอึญาบ และการค้นหา
คำตอบทางศาสนา เธอสะท้อนว่าศาสนาเหมือนมรดก รู้ว่าต้องปฏิบัติ แต่โต
ขึ้นมาเพิ่มตั้งคำถาม เริ่มอยากเข้าใจหลักการทางศาสนาให้ลึกซึ้ง การคลุม
อึญาบของเธอจึงมาจาก “ความพร้อม” ของเธอเองเป็นเหตุผลสำคัญ แม้
แต่งงานแล้วเธอก็ยังไม่คลุมผม จนกระทั่งได้ไปเรียนปริญญาเอกที่ประเทศ
มาเลเซียจึงคลุมผม และไม่เคยถอดอีกเลยนับตั้งแต่นั้น “กลับมาบ้าน
(ปัตตานี) ยังไม่คลุม ก็ยังติดเหมือนเดิม ไม่พร้อม ไม่อยากคลุม ช่วงเวลาไป
งานนั้นมันมากขึ้นก็ยิ่งเฉย อลลอฮูอาจจะยังไม่เปิดใจ ไปเรียนมาเลยที่ ชายด์
ก็เหมือนน่าจะคลุมได้แล้วนะ ก็คลุมเลย บางคนคลุม ๆ ถอด ๆ แต่เราไม่
คลุมแล้วถอด”

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลมีความคิดเห็นตรงกันว่าอิญาบไม่ได้เป็นเกณฑ์ชี้วัดว่าคนนี้เป็นมุสลิมที่ดีและปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างเคร่งครัด โดยมองว่ามันคือสัญลักษณ์ทางศาสนาแต่ไม่ได้หมายถึงความเคร่งครัดหรือไม่เคร่งครัดของผู้สวมใส่ ดังความเห็นของอัลจุนนี (Aljunied, 2016, 107) ที่ว่าในปัจจุบันการคลุมอิญาบยังถูกนำมาเป็นเครื่องชี้วัดการเป็นมุสลิมแท้ ทำให้คนที่ไม่คลุมกลายเป็นมีความเป็น “มุสลิมน้อยกว่า” (“Lesser Muslim”) อิญาบสามารถทำให้คนแสรังทำเป็นคนเคร่งครัดได้ด้วย ดังเตนะ เจ้าหน้าที่การไฟฟ้าจังหวัดปัตตานีจบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยเอกชนในกรุงเทพมหานคร ไม่ได้คลุมผมตั้งแต่เด็ก เพิ่งจะคลุมผมเมื่อกลับมาทำงานที่จังหวัดปัตตานี เธอได้สะท้อนว่า

“มันไม่ได้บ่งบอกว่าคนนี้ใส่ผ้าคลุมแล้วทำตามหลักศาสนา มันเป็นแค่สัญลักษณ์ว่าเราคือมุสลิม [...] บางคนพ่อแม่บังคับ บางคนเคยชินว่าต้องใส่ ใส่มาเรื่อย ๆ จนเกิดความเคยชิน ยังไม่รู้ตัวว่าต้องการอะไร บางคนไม่เคยเคร่ง แต่เปลี่ยนตัวเองมาใส่มาเคร่งไปทางศาสนา บางคนใส่ด้วยสังคม อยู่สามจังหวัด แต่ปฏิบัติครบและเคร่งไหมก็ไม่ใช้ จะมองว่าคนนี้ได้ไม่ดีที่ผ้าคลุมไม่ได้ บางคนไม่ใส่แต่ทำทุกอย่างครบ” (สัมภาษณ์, วันที่ 6 มีนาคม 2560)

อย่างไรก็ตาม พวกเธอมีความคิดเห็นตรงกันว่า เมื่อตัดสินใจคลุมผมแล้ว ก็ต้องพร้อมที่จะสละรวมและอยู่ภายใต้ความเคร่งครัด และสะท้อนการเป็นมุสลิมที่ดี เพราะผ้าคลุมที่อยู่บนศีรษะของพวกเธอ นั้น คือสัญลักษณ์ของศาสนาอิสลามที่พวกเธอยึดถือด้วย ดังนั้น การคลุมอิญาบได้สะท้อนให้เห็นว่าในขณะที่พวกเธอปิดบังร่างกายภายใต้การสวมใส่อิญาบ ตัวตนสาธารณะและอัตลักษณ์ทางศาสนาของพวกเธอกลับเด่นชัดและเข้ามาแทนที่ พื้นที่ร่างกายของผู้หญิงมุสลิมที่ควรเป็นพื้นที่ส่วนตัว ได้กลายเป็น

พื้นที่สาธารณะที่เปิดให้เห็นการแสดงออกและการปฏิบัติทางศาสนาที่เคร่งครัดการเป็นมุสลิมที่ดี แม้ในปัจจุบันนี้ การคลุมอียาบของผู้หญิงมุสลิมในพื้นที่ต่าง ๆ ของโลก จะถือว่าเป็นสิ่งธรรมดาสามัญและกลายเป็นกระแสหลักในการแต่งกายของผู้หญิงมุสลิม แต่รูปแบบการแต่งกายตามหลักการศาสนาอิสลามที่ถูกต้องยังไม่ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในผู้หญิงมุสลิมทุกคน นั่นคือการคลุม การปกปิดสะท้อนการสำรวมและ เคร่งครัดทางศาสนา การจะทำเช่นนี้ได้จึงถูกอธิบายจากพวกเขาว่าเป็น “ความพร้อม” โดยความพร้อมที่ว่านี้ไม่สามารถเกิดขึ้นมาจากการบังคับหรือกดดันได้ แม้แต่คนในครอบครัวก็ตาม แต่มาจากการตัดสินใจของพวกเขาเองเป็นสำคัญที่พร้อมแล้วที่จะคลุมและเปิดเผยตัวตนทางศาสนาในพื้นที่สาธารณะ

“พร้อมแล้วที่จะคลุม”: ผู้หญิงมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้กับการตัดสินใจคลุมอียาบ

การเลือกที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองมาคลุมอียาบของผู้หญิงมุสลิมแต่ละคนที่ให้ข้อมูลมีจุดเปลี่ยนไม่เหมือนกัน หากสิ่งที่เหมือนกันคือทุกคนคิดว่าจะต้องคลุมผมอยู่แล้วไม่วันใดก็วันหนึ่ง เพราะเป็นหลักการทางศาสนาที่ต้องปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม การกำหนดช่วงเวลาที่จะคลุมผมนั้น ขึ้นอยู่กับความตั้งใจและการวางแผนของแต่ละคน ผู้ให้ข้อมูลล้วนคิดและมีการกำหนดช่วงเวลาที่จะคลุมอยู่ในใจ ส่วนใหญ่ไม่ได้นำเรื่องนี้ไปปรึกษาใครแม้แต่พ่อแม่หรือญาติพี่น้อง และเมื่อเปลี่ยนมาสู่การคลุมอียาบ ผู้ให้ข้อมูลมักจะอ้างอิงว่า “พร้อม” หรือ “ไม่พร้อม” ความพร้อมไม่ได้เป็นสิ่งที่จะบอกใครหรือไม่บอกใคร แต่มาจากการตัดสินใจ ตั้งใจ และเป็นการสื่อสารภายในตนเองกับพระเจ้า

“ตัวเองตอนเข้าปี 1 คิดจะคลุมนะ คือใส่ผ้าคลุมจากบ้านไปมหาลัย แต่เราก็ถอดผ้าคลุม พอจะกลับเราก็ใส่ผ้าคลุม คือหัดมาเรื่อย ๆ ใส่ ๆ ถอด ๆ จนวันหนึ่งไม่ถอดแล้ว กลับบ้านเบตงใส่ผ้าคลุมกลับ ใส่ที่บ้าน กลับมาสงขลาก็ถอด ตอนนั้นเรายังไม่พร้อมที่จะเปลี่ยน แนวการใส่เสื้อผ้าเรา จิตใจเรายังไม่

พร้อม ตอนนั้นบางอย่างอย่างที่บอกเราอยากใส่เสื้อแขนสั้น พอกลับบ้านถ้าใส่ผ้าคลุมต้องหาเสื้อแขนยาวมาใส่ แล้วบางอย่างเวลากลับบ้านเพื่อนชอบชวนไปกินนั่นนี่ร้านขนมร้านน้ำที่ไม่ใช่มุสลิม มันไม่เหมาะ เราก็ถอด เราคิดไปเอง ใส่ถอดๆ แล้วปี 4 เราก็ใส่มาตลอด จริงๆ เราใส่แล้วไปนั่งได้นะ แต่เราคิดว่าไม่เหมาะ [...] ตอนนั้นมุสลิมมีไม่ถึงสิบคน ยังไม่มีใครคลุม ทำกิจกรรมยังไม่คลุม มีคนพูด แต่เรายังไม่คลุม เราบอกยังไม่พร้อม เราว่าการใส่ผ้าคลุมจะมีข้อจำกัดในการไปบางสถานที่ กิจกรรมบางอย่างเราก็ทำไม่ได้ ตอนนั้นยังเด็กๆ เล่นๆ อยู่ เรากลับใส่ผ้าคลุมแล้วภาพลักษณ์เสียไป ถ้าเรายังไม่พร้อมจะทำตัวเองให้ดียังไงไม่ใส่” (สัมภาษณ์, วันที่ 5 มีนาคม 2560) (เน้นข้อความโดยผู้เขียน)

จากการสัมภาษณ์ การตัดสินใจคลุมผมจะเกิดขึ้นเมื่อเข้าสูการเรียนในระดับมหาวิทยาลัย บางคนตัดสินใจคลุมขณะเรียนหนังสือ บางคนตัดสินใจคลุมตอนวันรับปริญญา ดัง อาบีเนาะ ซึ่งเป็นอาจารย์ระดับมหาวิทยาลัย ได้ให้ข้อมูลว่าเธอมาจากครอบครัวที่เป็นเจ้าของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ในช่วงมัธยมเรียนที่โรงเรียนสาธิตปัตตานี เธอไม่ได้คลุมผม และรูปแบบของโรงเรียนยังไม่มีรูปแบบของนักเรียนมุสลิม เธอตัดสินใจคลุมผมเมื่อเรียนอยู่ชั้นปี 3 ขณะเรียนที่ระดับอุดมศึกษาที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

“การตั้งใจจะใส่ผ้าคลุมผมนั้นอยู่ในความคิดตลอด ที่แน่นอนคือตอนจะเข้ามหาวิทยาลัย [ทำไม] อาจจะบริบทบ้านที่เราอยู่ มันอาจจะซึมซับเข้าไปโดยไม่รู้ตัว ตอนเอนทรานซ์ติดจุฬาก็คือแว็บๆ ว่าเราจะใส่ตอนนั้นขึ้นปี 3 ตอนที่คิดจะใส่คือ 2 สิงหาคม 37 ตอนที่ตัดสินใจไม่มีความกังวลอะไรเลย ก็คือเดินเข้าไป เราพร้อมแล้ว คลาสแรกที่เรารเรียนเรียนเก่าโหมง [...]

เข้าไปเราไม่เคยมีความกังวล มีประมาณ 23-24 คน เราใส่ชุดตอนขึ้นปี 3 ตัดชุดนิสิตแขนยาว แขนทำแบบเด็กสาธิต คิดเองไม่มีฟอร์ม ใส่กระโปรงจีบรอบ ใส่เข็มขัดให้มันรวมๆ เดินเข้าไปในห้อง อาจารย์...บอกเข้ารีตแล้วเหอ แยกบอกน่าจะใส่ตั้งนานแล้ว เราแค่แบบอาจารย์พูดอย่างนี้เลยเหอ เราก็เสียเซลฟ์ ก่อนหน้านั้นก็รู้ว่าเราเป็นมุสลิม ทั้งสำนักมี 150 มุสลิมประมาณ 2 คนที่มาจากภาคใต้” (สัมภาษณ์, วันที่ 5 มีนาคม 2560)

เช่นเดียวกับสินค้าที่ตัดสินใจคลุมผมในวันรับปริญญา โดยเธอได้เตรียมการไว้โดยไม่ได้ออกกับครอบครัว ซึ่งเป็นความตั้งใจของเธอที่บอกกับตัวเองว่าจะคลุมผมในวันรับปริญญาและจะต้องเรียนให้ได้เกียรตินิยมด้วย

“[เริ่มจะคลุมตอนไหน] หนูตั้งปณิธานไว้ว่าจะคลุมวันรับปริญญา ตอนปี 1 บอกตัวเอง บอกอัลลอฮ์ว่าจะคลุมตอนนั้น และจะต้องได้เกียรตินิยม [ทำไมต้องตอนนั้น] เพราะมันจะออกใจ [จบการศึกษา] อย่างน้อย ก็อยากใส่ชุดที่ใส่ผ้าคลุม [ร้องไห้] แล้วมันมีข้อดก่อนหน้านั้นตอนไปส่งพ่อไปทำฮัจญ์ พ่อเขาพูดตลอด ก็ยังมีเรื่องนี้เรื่องเดียวที่ติดกับพ่อ ตอนไปทำฮัจญ์ เพื่อนๆ ที่เขารู้จักพ่อ [มาทัก] อ้าว อูสตาซไปมกกะฮุเหอ แล้วไปส่งพ่ออยู่ หนูต้องเดินออกนะ เพราะกลัวพ่ออาย คือแบบรีบเดินออกเดียวคนถามเดียวพ่อทำหน้าที่ไม่ถูก เดินออกแล้วค่อยไปส่งอีกที่หนึ่ง แล้วรู้สึกเออวะ อึดอัด ก็เหมือน จบมาก็ไม่ได้ทำให้พ่อภูมิใจ พ่อไม่ได้พูดนะ แต่เรารู้ เดียวพ่อต้องอายแน่เลย หนูก็เดินออกแล้วให้คนพวกนั้นเดินออกแล้วค่อยเดินกลับไปส่ง คือแบบมันจะใส่ก็ได้ใส่ แต่เราก็ไม่บอกอะไรพ่อ เพราะกลัวทำไม่ได้” (สัมภาษณ์, วันที่ 5 มีนาคม 2560)

จากประสบการณ์ของอาหมีนะและสินเห็นได้ว่า เธอทั้งสองเลือกที่จะคลุมในช่วงเรียนมหาวิทยาลัย การคลุมไม่คลุมผมเป็นสิ่งที่ทั้งสองคนสัญญากับตัวเอง เป็นการกำหนดวันและความพร้อมให้กับตนเอง โดยไม่ได้บอกใครให้รับรู้ เพราะเป็นสิ่งที่พวกเธอต้องสู้กับตัวเองว่าจะทำได้หรือไม่ได้ และความพร้อมไม่ใช่ในเรื่องจิตใจเท่านั้น แต่หมายรวมถึงความรู้สึกที่ว่าเริ่มมีอายุมากและเริ่มเติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว และควรจะทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี ดังเช่นน่านา อาจารย์มหาวิทยาลัยในจังหวัดนราธิวาส ภูมิหลังเป็นคนเบตง จังหวัดยะลา นานาเรียนสามัญมาโดยตลอด ที่บ้านไม่ได้บอกหรือบังคับเรื่องคลุมผม และในเวลานั้นโรงเรียนก็ยังไม่มีการแบบสำหรับนักเรียนมุสลิม เธอจึงไม่ได้คลุมผมทั้งที่โรงเรียนและที่บ้าน แต่เมื่ออายุมากขึ้นได้ศึกษาศาสนาเอง และเข้าสู่การเรียนในระดับมหาวิทยาลัยก็มีความคิดว่าน่าจะถึงเวลาที่ต้องคลุมผมแล้ว

“จุดเปลี่ยนศึกษาจากหนังสือ แล้วเราเริ่มโต ต้องรับผิดชอบมากกว่านี้ เวลากลับบ้านเด็ก ๆ หลาน ๆ ก็ใส่ผ้าคลุมกัน เราก็น่าจะเปลี่ยน ที่บ้านไม่บังคับให้ใส่ พ่อกับแม่เคร่งนะ แม่เขาก็จะคลุมผม พ่อก็เคร่ง แต่เขาไม่บังคับ เขาให้เวลาเรารู้สึกตัวเอง แม่ไม่บังคับลูกสาว มีพี่น้อง 8 ผู้หญิง 5 ผู้ชาย 3 เป็นคนสุดที่ 8 ตอนเด็กพี่น้องยังไม่คลุม มีแม่คลุมคนเดียวตอนหลังทุกคนคลุมกันเอง (มีการบอกไหม) ไม่มี เราคลุมก่อนพี่สาว”
(สัมภาษณ์, วันที่ 5 มีนาคม 2560)

นอกจากนั้น ผู้ให้ข้อมูลบางส่วนมองว่าความพร้อมในการคลุมผ้าและความเป็นผู้ใหญ่คือช่วงหลังแต่งงาน ดังที่เด็สนาได้สะท้อนว่า “การคิดว่าจะได้มันจะเว็บขึ้นมา มันคิดภาพหลังการแต่งงาน หลังแต่งเราเรียกว่าชีวิตคู่ มีส่วนศาสนาด้วย”

การเติบโตเป็นผู้ใหญ่ การเป็นแบบอย่าง และการเปลี่ยนสถานะจากเด็กสาว สู่หญิงสาว และการเป็นภรรยาและแม่ นอกจากเป็นส่วนสำคัญต่อการ

ตัดสินใจคลุมอียาบแล้ว สถานที่และสภาพแวดล้อม บรรยากาศทางศาสนาก็เป็นเงื่อนไขสำคัญในการตัดสินใจในการคลุมผมด้วย เพราะหมายถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ความสามารถในการไปยังสถานที่ต่าง ๆ หรือรับประทานอาหารบางอย่าง หรือบางครั้งก็สามารถถูกตรวจสอบได้ง่ายโดยคนมุสลิมด้วยกันเอง

ดังความเห็นของนุรียาที่บอกเล่าถึงความไม่พร้อมในการคลุมผมนั้นเกี่ยวกับความไม่พร้อมในการเปลี่ยนแปลงให้มีความเคร่งครัดในตนเอง

“การใส่ผ้าคลุมเราต้องระวัง เข้าร้านมุสลิม ฮาลาล แต่ถ้าเราไม่ได้ใส่เราจะเข้าร้านไหนก็ได้ เราเลือกกิน การละหมาดอันนั้นแน่นอนอยู่แล้ว แต่บางที่สถานที่ที่ไม่เอื้ออำนวย อย่างบนรถไฟ เวลานั่งข้าง ๆ เมื่อเห็นเราใส่ผ้าคลุมเขาก็จะมองว่าถึงเวลาแล้วทำไมไม่ละหมาด” (สัมภาษณ์, วันที่ 9 มีนาคม 2560)

อย่างไรก็ตาม แม้การคลุมผมจะง่ายต่อการถูกตรวจสอบโดยคนมุสลิมด้วยกันเอง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าพวกเธอต้องการใช้ชีวิตของพวกเธอเองโดยห่างไกลจากการตรวจสอบนี้ เช่นเต๊ะนา ยังไม่พร้อมที่จะคลุมผมอย่างเต็มรูปแบบ คือจะคลุมเฉพาะเวลาไปทำงาน หรือบางครั้งหากที่ทำงานมีงานเลี้ยงเธอก็ไม่ได้คลุมผม เมื่อถามว่าเธอต้องการย้ายไปทำงานที่จังหวัดอื่นหรือไม่ จะได้สอดคล้องกับไลฟ์สไตล์ของเธอ เธอได้ให้คำตอบว่า

“ถ้าย้ายก็อยากย้ายไปที่มุสลิมอยู่ มันจะอุ่นใจนิดหนึ่งที่นี่มีมุสลิม รู้สึกปลอดภัย มันเป็นเรื่องเวลาเราทำภารกิจจะได้มีที่มีเพื่อน เพราะตัวเองไม่เคร่งและไม่เป็นเลย ถ้าไปอยู่ที่อื่นถ้าไม่มีมัสยิดจะทำให้เราลืมหาคาสาไปเลย แต่ถ้าเราไปในที่มีมุสลิมมีมัสยิดจะทำให้เราคิดบ้าง เราก็อยากมีอะไรเป็นที่ยึดเหนี่ยว” (สัมภาษณ์, วันที่ 6 มีนาคม 2560)

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์สะท้อนให้เห็นว่าบรรยากาส สถานที่สภาพแวดล้อมของศาสนาอิสลามมีส่วนที่ทำให้เธอรู้สึกมีอะไรยึดเหนี่ยวและจะไม่ลืมศาสนา เพราะศาสนาอิสลามเป็นหลักปฏิบัติที่จะต้องทำด้วยตนเอง การจะได้ผลบุญแก่ตนเองนั้นไม่สามารถกระทำผ่านนักบวชหรือพิธีกรรมใดอย่างอื่น แต่ทั้งหมดคือวิถีปฏิบัติที่ทุกคนต้องนำมาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ที่คน ๆ หนึ่งต้องครองตนเป็นทั้งนักบวชและฆราวาสในเวลาเดียวกัน ดังนั้น การอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยให้ปฏิบัติได้ทั้งสองมิติของชีวิตจึงเป็นสิ่งที่เป็ความปรารถนาของคนมุสลิม และภายใต้กระแสฟื้นฟูอิสลามไม่เพียงแต่ตัวตนของคนที่นับถือศาสนาเท่านั้นที่มีแนวโน้มจะนำหลักการศาสนาเข้าสู่ชีวิตมากขึ้น แต่พื้นที่ทางสังคมก็เป็นปัจจัยที่ช่วยหนุนเสริมให้เกิดความเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน

การพิจารณาปัจจัยเชิงพื้นที่ ที่มีลักษณะของความไว (Sensibility) ทางศาสนาและสภาพแวดล้อมทางสังคมที่มีความเป็นอิสลามมากขึ้น (Mahmood, 2005) เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เป็นสาเหตุของการตัดสินใจที่จะคลุมผมด้วย ดังข้อมูลจากโอ้ที่เข้าไปเรียนต่อระดับมหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ โดยได้แต่งงานและกลับมาทำธุรกิจส่วนตัวที่ปัตตานี ที่ยอมรับว่าในช่วงเวลานั้นเธอไม่ได้ปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างเคร่งครัด เพราะสิ่งแวดล้อมไม่เอื้อให้ปฏิบัติ แต่เมื่อได้ย้ายกลับปัตตานี สถานที่และสิ่งแวดล้อมที่มีบรรยากาสทางศาสนาทำให้เธอคลุมผมและแต่งกายตามหลักศาสนา พร้อมทั้งปฏิบัติตามหลักการของศาสนาอิสลามมากขึ้น นอกจากนั้นแล้ว การมีชุดแต่งกายตามหลักศาสนาอิสลามจำหน่ายและขายอยู่ทั่วไป ก็เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดความสะดวกและง่ายต่อการปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะในการละหมาดในแต่ละช่วงเวลาของวัน

“คลุมผมมา 47 ก็มีถอดเวลาไปเที่ยว เช่นไปเชค พอย้ายกลับปัตตานี 55 ก็เริ่มทำตามหลักการศาสนา มาก ...[ที่ปัตตานี] เริ่มมีพื้นที่ฮาลาล ยังไม่มีการแบ่ง เช่นเมื่อก่อนมี

รถเข็นสามล้อของคนไทยเราก็กิน แต่ไม่มีหมูเราก็กิน ชุดที่พร้อมจะละหมาด (บางคนมีผ้าละหมาด) จริง ๆ แล้วต้องเป็นผ้าละหมาด แต่สมัยนี้เป็นกางเกงก็ได้แต่ให้ปิดครบตามกำหนด แต่อย่าง [เรา] รู้ดีกว่าชุดมันไม่สะอาด แต่พอเราใส่ชุดละหมาดทับเข้าไปมันสะอาดกว่า เพราะถ้ากรุงเทพจะมีชุดข้าราชการ ใส่ถุงเท้าถุงมือเขาก็ละหมาดแบบนั้นเลย แต่ที่บ้านเราต้องมีชุดคลุมทับอีกทีนอกจากคลุมผ้าคลุมใหญ่พร้อมละหมาดได้เลย ถ้าใส่ชุดเดรสยาว จริง ๆ ก็ละหมาดได้เลย” (สัมภาษณ์, วันที่ 8 มีนาคม 2556)

การที่ผู้ให้ข้อมูลเลือกที่จะมีชุดสวมทับ เพราะให้ความรู้สึกสะอาดกว่า โดยหลักการ “สะอาด” นี้ ถือเป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงกระแสฟื้นฟูอิสลามที่เข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีปฏิบัติของคนมุสลิม อีกทั้ง การสร้างพื้นที่สาธารณะทางศาสนา (Religious public sphere) เพิ่มขึ้นมาอย่างเห็นได้ชัดในปัจจุบัน ก็ทำให้เกิดการรองรับการกลับไปสู่วิถีปฏิบัติที่นำหลักการอิสลามมาใช้ในทุกมิติของชีวิต อาทิ กิจกรรมทางการเมือง พิธีกรรม การแสดงออก การแต่งกายของผู้ชายและผู้หญิงมุสลิมการเพิ่มสัญลักษณ์อิสลามในวิถีชีวิต และพื้นที่สาธารณะ เช่นมัสยิดที่ได้กลายเป็นทั้งพื้นที่ทางศาสนาและพื้นที่ทางสังคม เช่นมัสยิดในชุมชนผู้อพยพในเยอรมันที่มีมัสยิดเป็นทั้งที่ปฏิบัติศาสนกิจทางศาสนา รวมถึงมีทั้งร้านหนังสือ ร้านค้า ห้องสัมมนา (Göle, Nilüfer, 2011, p.384)

นอกจากนั้น บรรยายากาสทางสังคมที่มีการเผยแพร่หลักการทางศาสนามากขึ้น การได้มีเวลาศึกษาความรู้ทางศาสนาอิสลามในช่องทางและสื่อต่างๆ ก็เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ให้ข้อมูลมีความเข้าใจในวิถีปฏิบัติและหลักการศาสนาอิสลามที่ลึกซึ้งกว่าเดิม ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงตนเอง และนำหลักการทางศาสนาอิสลามมาปฏิบัติในวิถีชีวิตมากขึ้น

“มีสื่อเข้ามาชัดเจน อย่างเขาบอกเวลาเราเหลือน้อยแล้ว สัญญาณมันจะมากขึ้นเราต้องเริ่มปฏิบัติศาสนา รอบตัวก็เริ่มชัดเจน เช่น อาหารที่กรุงเทพด้วย การแต่งตัว การปฏิบัติ เช่นสิ่งที่เคยปฏิบัติ มันผิดนะ อันนี้ควรทำไม่ควรทำ มีสื่อมาอธิบาย มีคนเรียนศาสนาเยอะ ทำให้เราอยากศึกษาด้วย แต่ก่อนเรารู้ว่าจะโอบาปไม่บาป เราเริ่มไม่ปฏิบัติสิ่งที่ผิด” (สัมภาษณ์, วันที่ 8 มีนาคม 2560)

การมีสื่อโซเชียลทำให้เกิดการเชื่อมต่อทางศาสนา เป็นการยืนยันเกี่ยวกับตัวตนและอัตลักษณ์ทางศาสนาของพวกเขา การมีส่วนร่วมในชุมชนอิสลามที่กว้างขึ้น ดังที่บุษรัตน์ได้ค้นหาตัวตนทางศาสนาของเธอเองจากการศึกษาศาสนาอิสลามผ่านช่องทางออนไลน์ต่าง ๆ ทำให้เธอพบกับผู้รู้ทางศาสนาที่มาจากหลากหลายอาชีพ มีการอธิบายอย่างเป็นระบบ เป็นเหตุเป็นผล ทำให้เธอรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งและเป็นสมาชิกของชุมชนทางศาสนาที่มากกว่าพื้นที่ทางกายภาพเพียงในปัตตานี แต่มีการเชื่อมต่อไปยังคนมุสลิมในพื้นที่อื่น ๆ ทั่วโลก

“ได้ดูในยูทูปที่เขาเริ่มตอบคำถาม ที่อินเดีย มีหลายศาสนิก มาถาม เขาก็ตอบ เป็นมุสลิมอินเดีย เช่นเขาไปญี่ปุ่น คนญี่ปุ่น ก็มาถาม เขารู้ในศาสนาเปรียบเทียบ เขารู้ในศาสนานั้นๆ เช่น ทำไมไม่ไหว้รูปปั้น ทำไมอัลกุรอานต้องมาช่วงนี้ ชื่อ...หรือเปล่านะ เขาเป็นหมอ พุดเก่ง สามารถเปรียบเทียบเห็นได้ชัด เขาตอบ พอเคลียร์ หลายคนก็เข้าอิสลาม ตอนนี้ก็ยังคงยังเรียนศาสนาเพิ่มเติม ศาสนาเรียนไม่สิ้นสุด ช่วงเรียน ป.เอก เราอาจมีเวลา อ่านหนังสือเบื่อก็กี่เปิดดู” (สัมภาษณ์, วันที่ 6 มีนาคม 2560)

เช่นเดียวกับนานาที่สะท้อนให้เห็นความกระตือรือร้น ใคร่รู้เกี่ยวกับมุสลิมในพื้นที่อื่น ๆ ในกลุ่มมุสลิมรุ่นใหม่

“[...] อยากไปต่างประเทศเลย อยากไปเรียนรู้มุสลิมที่อื่นอยู่กันยังไง มาเลย์รู้อยู่แล้วเขาอยู่กันยังไง เคยไปเกาหลีแล้วมุ่งไปมัสดกกลางเขาเลยนะ เราดูในเน็ตในเฟสบุค สงสัยว่ามุสลิมเกาหลีเขาอยู่กันยังไง [...] เราชอบเจอมุสลิมที่หลากหลาย คือชอบศึกษาคนที่ต่างจากเรา ถ้ามว่าศึกษาเพื่อจับผิดไหม ไม่ใช่ สายเขาก็สายเขาแต่เราอยากรู้ว่าเขาอยู่ยังไง อย่างเกาหลีญี่ปุ่นเราไม่รู้ว่าเขามีมุสลิมใช้ไหม แต่ในโซนอาหรับเขามีอยู่แล้ว เราไม่ได้คิดว่าคนอาหรับรู้มากกว่าเรา จากที่เคยมีเพื่อนอาหรับก็ไม่ได้คิดว่าดีกว่าเรา เหมือนมาเลย์ เราก็รู้ว่าเขาเป็นประเทศมุสลิมแต่ศาสนาเขาก็ไม่ได้มากกว่าเรา (สัมภาษณ์, วันที่ 5 มีนาคม 2556)

นานาเอง มีภูมิหลังที่อยู่ร่วมกันในชุมชนที่มีทั้งคนจีน คนพุทธ และคนมุสลิมอยู่ร่วมกัน อีกทั้งยังเรียนสามัญมาโดยตลอดและมีเพื่อนที่หลากหลาย เธอมองว่าการที่ได้พบเจอผู้คนต่างศาสนิกไม่ได้ทำให้เธอเธอถูกกลืนหรือลืมนศาสนา แต่มันทำให้เธอตระหนักถึงศาสนาของตัวเองมากขึ้น สิ่งที่น่าสนใจคือแม้เธอมาจากเบตงมีเชื้อสายจีน แต่เธอยังมีความรู้สึกว่าหากให้นิยามตัวเธอว่าเป็นมลายูหรือจีน เธอบอกว่า เธอเป็นมลายู เพราะความรู้สึกเธอคือความเป็นมลายูกับอิสลามเป็นสิ่งเดียวกัน การเรียนรู้สังคมอื่นๆ ของเธอ จึงเป็นการเรียนรู้และค้นหาตัวตนด้วยในขณะเดียวกัน

ดังนั้น การเลือกตัดสินใจสวมใส่ก็ขึ้นอยู่กับ “ความพร้อม” ของแต่ละบุคคล แม้บนเงื่อนไขและสถานการณ์ที่แตกต่างกัน แต่ก็พอจะสรุปได้ว่า “ความพร้อม” ที่ว่านั้นมาจากเงื่อนไขของการเติบโตเป็นผู้ใหญ่ บรรยากาสถานที่ เสื้อผ้าและสิ่งแวดล้อมที่เป็นไปตามหลักการศาสนาอิสลามที่ทำงาน

ต่อการปฏิบัติศาสนกิจ และการมีความรู้ทางศาสนาอิสลามมากขึ้น รวมถึงการสื่อสารกับมุสลิมในพื้นที่อื่น ๆ ทำให้ยิ่งรู้สึกถึงความเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนมุสลิมและศาสนาอิสลามที่ข้ามพรมแดนและพื้นที่มากยิ่งขึ้น ซึ่งเมื่อพวกเขาตัดสินใจ และมี “ความพร้อม” ในการคลุมผมแล้ว สิ่งที่มาคือการตระหนักถึงการแสดงออกถึงความเป็นมุสลิมที่ดี ดังนั้น ร่างกายของพวกเขาเป็นเหมือนที่จัดแสดง จากที่การตัดสินใจคลุมผมเป็นเรื่อง “ความพร้อม” เป็นเรื่องระหว่างเธอกับอัลลอฮ์ แต่เมื่อเลือกตัดสินใจที่จะคลุมผมร่างกายของเธอนั้นก็ไม่ใช่สิ่งที่อยู่ในพื้นที่ส่วนตัวอีกต่อไป แต่มันคือการเปิดเผยตัวตนความเป็นอิสลามของเธอให้ผู้อื่นได้รู้จัก ในขณะที่เดียวกันพวกเขาก็ต้องสวมบทบาทความเป็นมุสลิมะฮ์ที่ดีให้ปรากฏในพื้นที่สาธารณะด้วย

“พร้อมแล้วที่จะถูกมองเห็น”: การแสดงอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมในพื้นที่สาธารณะ

“ความพร้อม” ในการคลุมผม เมื่อตัดสินใจแล้วจะนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงตัวตนและพฤติกรรมการแสดงออกของผู้หญิงมุสลิมที่ได้ให้ข้อมูลเหล่านี้ ร่างกายของพวกเขาได้เกิดอัตลักษณ์แบบใหม่ขึ้นมาผ่านการแต่งกาย ท่าทีที่สำรวมเคร่งครัด อยู่ภายใต้กรอบทางศาสนา “ความพร้อม” ที่ว่านั้นนอกจากความพร้อมทางจิตใจภายในแล้ว เป็น “ความพร้อม” ที่จะถูกมองเห็นภายใต้อัตลักษณ์แบบใหม่ คือ อัตลักษณ์ความเป็นผู้หญิงมุสลิมที่จะ “ถูกมองเห็น” ในพื้นที่สาธารณะ การคลุมผ้าของพวกเขาจึงกลายเป็นสิ่งที่แสดงตัวตนทางศาสนาไปพร้อม ๆ กับการใช้ชีวิตประจำวันอื่น ๆ ดังที่เราจะเห็นว่าสัญลักษณ์และการปฏิบัติทางศาสนาอิสลามสามารถปรากฏได้ในทุกที่และควบคู่ไปกับภารกิจอื่น ๆ ในชีวิตประจำวัน ขอบเขตของศาสนาและความศักดิ์สิทธิ์ ทางศาสนาจึงอยู่ร่วมกันได้ในพื้นที่สาธารณะ เช่นเดียวกับร่างกายของผู้หญิง (women's Bodies) ที่เป็นได้ทั้ง “พื้นที่ส่วนตัว” และ “พื้นที่สาธารณะ” ในเวลาเดียวกัน นอกจากนั้นยังถูกใช้เป็นสัญลักษณ์และนิยามขอบเขตของวิถีปฏิบัติของพลเมืองในรัฐสมัยใหม่แบบอิสลามด้วย (Bardran, 1995)

งานของฮูดฟาร์ (Hoodfar, 1997) ที่พบว่าผู้หญิงในอียิปต์ที่จบการศึกษาคลุมผมเพื่อได้เข้าไปเป็นที่ยอมรับของสังคมและเพื่อการสร้างเกียรติยศให้กับตนเอง หรืองานศึกษาของ ชูซาน เอ. เบรเนอร์ (Brenner, 1996) ที่มองว่า กระแสการฟื้นฟูอิสลามในอินโดนีเซียในช่วงทศวรรษ 1980 และ 1990 มุ่งดึงดูดชนชั้นกลางรุ่นใหม่ โดยเฉพาะผู้หญิง และมีสาระสำคัญคือการแสดงตัวตนที่เป็นสมัยใหม่ โดยเน้นย้ำในเรื่องการควบคุมตัวเองและความสัมพันธ์ที่เป็นส่วนตัวกับศาสนา กล่าวคือ ไม่ได้มีการแบ่งแยกการแสดงออกทางศาสนาให้เป็นเรื่องส่วนตัวหรือเป็นความเชื่อทางพิธีกรรม/การบูชาภายในพื้นที่ความเชื่อส่วนบุคคลเท่านั้น แต่ศาสนาถูกแสดงออกและสร้างตัวตนในพื้นที่สาธารณะด้วย

กล่าวคือ พวกเธอสามารถอยู่ในความเป็นส่วนตัว [การครองตนตามหลักการอิสลาม] ท่ามกลางความเป็นสาธารณะได้ การคลุมศีรษะไม่ได้แยกผู้หญิงออกจากโลก แต่มันอนุญาตให้พวกเธอเข้าถึงพื้นที่สาธารณะและได้เคลื่อนไหวมีบทบาทนอกบ้าน รวมถึงการปฏิสัมพันธ์กับคนต่างเพศ ที่ในอิสลามนั้น การติดต่อระหว่างชายหญิงในพื้นที่สาธารณะจะต้องไม่มีนัยทางเพศ (desexualised) อียาบจึงเป็นสิ่งที่ปกป้องและรักษาขอบเขตของความ ‘ศักดิ์สิทธิ์’ หรือ ‘พื้นที่ทางศาสนา’ ภายใต้อิทธิพลของอิสลามไว้ และพื้นที่ ‘ศักดิ์สิทธิ์’ นี้ไม่ได้ตายตัวแต่ถูกสร้างโดยรูปแบบที่สอดคล้องประเพณีความเป็นช่วงชิงพื้นที่ระหว่างพื้นที่ส่วนตัวกับพื้นที่ทางโลกไว้ตลอดเวลา (การเคลื่อนระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่โดยทั่วไปในชีวิตปกติและเวลาตลอดวัน) (El Guindi 1999, 48) เช่น การคลุมอียาบของผู้หญิงและเคลื่อนไปในพื้นที่ต่างๆ หรือการละหมาด (มุสลิมบ่อยครั้งละหมาดในที่สาธารณะ) ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ก็สามารถเกิดความเป็น ‘พื้นที่ทางศาสนา’ ช่วงชิงได้ในทุกพื้นที่ หรือการปรากฏของผู้ชาย พื้นที่ส่วนตัwnั้นจะกลายเป็นพื้นที่สาธารณะโดยทันที และจำกัดผู้หญิงไม่ให้เข้าไป อียาบอนุญาตให้ผู้หญิงต่อรองกับพื้นที่ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีการแบ่งแยกเพศด้วย

ในแง่มุขอิสลาม “พื้นที่ส่วนตัว” และ “พื้นที่สาธารณะ” ต่างดึงดูดเข้าหา

ซึ่งกันและกันและพร่าเลือน เช่นเดียวกับกรณีของฮัจญะ (Hajja) (a woman who has performed the hajj) ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นผู้หญิงน่ายกย่อง โดยสถานะที่น่ายกย่องนี้หมายความว่า การสวมผ้าคลุม (สวมบอบบาท) ไม่มีการแบ่งแยกระหว่างขอบเขตทางศาสนากับความเป็นสาธารณะอีกต่อไป ผู้หญิงที่เป็นฮัจญะจึงเป็นผู้ที่พร้อมแล้วที่จะปฏิบัติตามขอบเขตความศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาพร้อมกับกิจกรรมทางโลกอย่างถาวร พวกเธอหลายคนเมื่อกลับมาจากฮัจญ์จึงตัดสินใจที่จะคลุมฮิญาบ เพราะการสวมฮิญาบสามารถมีปฏิสัมพันธ์ในพื้นที่สาธารณะได้ แต่ขณะเดียวกันก็สามารถรองรับความศักดิ์สิทธิ์ได้ด้วย (Asifa, Siraj, 2011, 720) ดังนั้น ผู้ที่คลุมฮิญาบจึงเป็นผู้ที่พร้อมแล้วที่จะคลุม/การสวมบอบบาทและตัวตนทางศาสนา ดังความเห็นนุรียา เมื่อถามถึงความหมายของผู้หญิงมุสลิมที่คลุมฮิญาบในความคิดของเธอ “คนใส่ผ้าคลุมคือคนศรัทธาต่ออัลลอฮ์ เป็นคนที่ประพฤติดี คิดดี ไม่นินทาใคร อะไรทั้งหลายที่ดี ที่ไม่ตีไม่ทำแล้ว” ซึ่งถือ เป็นการครองชีวิตทางศาสนาท่ามกลางการใช้ชีวิตอื่น ๆ ในสังคม และพร้อมที่จะถูกตรวจสอบทั้งจากคนมุสลิมด้วยกันเอง และคนที่ไม่ใช่มุสลิม

ฮอปกินส์ ได้ศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิงมุสลิมบริติชที่หันมาคลุมผม ผู้ให้ข้อมูลได้สะท้อนว่าการคลุมฮิญาบเหมือนเป็น an ‘ambassador for Islam’ การมองเห็นของฮิญาบ (hijab’s visibility) ทำให้พวกเธอรู้สึกต้องรับผิดชอบต่อพฤติกรรมของตัวเอง เป็นความรับผิดชอบที่สัมพันธ์กับอัตลักษณ์มุสลิม และเป็นสิ่งกระตุ้นให้แสดงบอบบาทที่จะทำให้เกิดภาพลักษณ์ที่แก้อัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม เช่น ยิ้มแก่คนไม่ใช่มุสลิม ให้การศึกษาแก่มุสลิมด้วยกัน หรือแก่ใครที่อยากรู้ (Hopkins, 2013, 443) เช่นเดียวกับผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยนี้ที่ตระหนักว่าเมื่อพวกเธอตัดสินใจคลุมฮิญาบแล้วต้องมีการแสดงออกที่สะท้อนความเป็นมุสลิมะฮ์ที่ดี ในแง่การสวมใส่ผ้าคลุมจึงมีความหมายที่สำคัญไปกว่าการบ่งบอกหรือวัดว่าบุคคลนั้นรู้ศาสนาหรือมีศาสนามากกว่าคนอื่น แต่สำหรับพวกเธอมันคือสัญลักษณ์ทางศาสนาอิสลามที่ปรากฏทางร่างกาย “มันไม่ได้บ่งบอกว่าคนนี้ใส่ผ้าคลุมแล้วทำตามหลักศาสนา มันเป็น

แค่สัญลักษณ์ว่าเราคือมุสลิม” นอกจากนั้น ผู้ให้ข้อมูลก็รายหนึ่งยังบอกเล่าถึงความรู้สึกของการมีผ้าคลุมกับไม่มีว่า “สำหรับเราการใส่ผ้าคลุมคืออะไรบางอย่าง บางทีทำให้เราายที่จะทำอะไรเพราะมีผ้าคลุม” คำพูดนี้เป็นการสะท้อนออกมาของนุรียา เมื่อถามความรู้สึกของการมีผ้าคลุมหรือการคลุมฮิญาบ นานามองว่ามันทำให้เธอมีอะไรเป็นหลักยึด “ตั้งแต่ตอนนั้นคือแนวว่าอันนี้เราควรทำไหม เราก็จะนึกว่าศาสนาห้ามไหม มันทำให้เรามีสิ่งยึด เรามีความเชื่อมากขึ้น (อะไรที่ทำให้รู้สึก) ก็จากเดิมที่เราไม่อยากรู้จะทำอะไรก็ทำ พอเริ่มมีความรู้ศานามากขึ้น ก็คิดว่ามันผิดหลักไหม ทำได้ไหม”

ดังนั้น การถูกมองเห็นนี้ไม่ได้เป็นสิ่งที่ปรากฏมาก่อน แต่เป็นสิ่งที่ต้องทำและปฏิบัติเพื่อให้ถูกมองเห็น และเป็นตัวตนที่ถูกยอมรับในการเป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกทางสังคม และตัวตนที่ถูกยอมรับของพวกนี้ก็คือการนำอัตลักษณ์ทางศาสนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของตัวตนทางสังคมที่ประกอบขึ้นจากมิติที่หลากหลาย ทั้งความเป็นผู้หญิงมุสลิม เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และประเทศชาติที่อาศัยอยู่ เช่นเดียวกับการคลุมฮิญาบในกลุ่มผู้พลัดถิ่นในยุโรปที่ทำให้จากเดิมที่เป็นผู้อพยพที่ถูกมองไม่เห็นมาสู่การเป็นพลเมืองที่ถูกมองเห็น (Göle, Nilüfer, 2011, 388) หรือในกลุ่มผู้หญิงโซมาลีพลัดถิ่นในฟินแลนด์แสดงให้เห็นถึงเหตุผลต่าง ๆ ว่าทำไมผู้หญิงเลือกที่จะสวมผ้าคลุมหน้า บางคนสวมมันเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของการปฏิบัติทางศาสนาและความรู้ทางศาสนา และหรือ เพราะความจำเป็นในการรักษาวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของตัวเอง สำหรับผู้หญิงเหล่านี้การแต่งกายเป็นตัวเชื่อมโยงถึงบ้านเกิดของพวกเขา และสะท้อนเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและศาสนาของพวกเขาเพื่อตอบโต้การกีดกันและการมองไม่เห็นตัวตนคนพลัดถิ่น แม้จะแนะนำให้ลูกสาวสวมใส่ผ้าคลุมเพื่อปกป้องพวกเขาในสังคมตะวันตก 'ผิดศีลธรรมและบาป' (Siraj, Asifa, 2011, 718)

ดังนั้น การคลุมผ้าและฮิญาบจึงเป็นปฏิบัติการและการแสดงออกของตัวตนเพื่อให้ถูกมองเห็นและยอมรับในการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม โดยเฉพาะการถูกยอมรับในสมาชิกทางสังคมที่ตัวเองเป็นสมาชิกอยู่ในขณะเดียวกันก็

สะท้อนการเป็นผู้กระทำการ (actor) ของผู้หญิงที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคม การเมืองต่าง ๆ ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้การเป็นผู้กระทำการ ผ่านการคลุมฮิญาบและการแต่งกายตามหลักศาสนาอิสลามของผู้หญิงมุสลิม สะท้อนในงานของ รัชฎูญร สายปัญญา (2556) ที่ศึกษาการต่อรองผ่านการ แต่งกายของผู้หญิงมุสลิมภาคประชาสังคม ว่ามีการปรับใช้ในแต่ละบริบท แม้พวกเธอจะเน้นการแต่งกายถูกต้องตามข้อบัญญัติศาสนาอิสลามมากขึ้น แต่ก็ยังให้ความสำคัญกับความสวยงามตามแฟชั่นแบบอิสลามและเลือกรูปแบบการแต่งกายที่สวยงามทันสมัยได้หลากหลายตามรสนิยมความชอบ ของตนโดยประยุกต์ให้ถูกต้องตามข้อบัญญัติทางศาสนาและผู้คนที่พวก เธอปฏิบัติสัมพันธ์ด้วยไม่ว่าจะเป็นคนต่างศาสนาและเจ้าหน้าที่รัฐ ดังนั้น พื้นที่ร่างกายของพวกเธอจึงเป็นพื้นที่จัดแสดงและเปลี่ยนแปลงไปตาม สถานการณ์ที่พวกเธอปฏิบัติสัมพันธ์ เพื่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่ดีในกลุ่มคนมุสลิม ด้วยกันและคนต่างศาสนา ดังนั้น ดังที่ สีน่า ได้สะท้อนว่า

“[...] ไซ่ๆ เหมือนตอนที่พี่บอก ตอนอยู่มหาลัย เรารัเซท ใหม่แล้วทำไมเรายังไม่ใส่ แต่หนูคิดว่าที่ไม่ใส่เพราะยังไม่ สำรวม พอใส่ผ้าคลุมเพื่อนที่อยู่มหาลัยจะรู้เอฟเฟคของหนู ไปเลยว่า เป็นเครื่องแบบ การใส่ผ้าคลุมนี้เราคิดว่าเราต้องทำ อะไรดี ๆ พอใส่แล้วเราจะไม่ทำให้เครื่องหายเสียหาย ไม่ใช่ ใส่แล้วไปเตนอยู่ในคอนเสิร์ต ก็ห้ามนะ ก็ไม่ได้ แต่ตอนนั้น มหาลัยก็รับน้อง เราก็ยังทำแบบนั้นอยู่ ก็บอกเพื่อน แกก็ดูสิ ถ้าเราใส่เราพร้อมจะหยุดนะ แต่ตอนนี้ยังไม่ใส่ (เกี่ยวกับชีวิต วัยรุ่นใหม่) ก็น่าจะ บางคนใส่ผ้าคลุมเขาก็ยังทำแบบนั้นอยู่แต่ หนูจะไม่ทำแบบนั้น ให้หนูใส่ผ้าคลุมแล้วรุ่นพี่นั่งกินเหล้าอยู่ หนูก็เลยรู้สึกว่ามันไม่เหมาะ จะไม่นั่ง หนูรู้สึกถ้าหนูใส่ผ้าคลุม แล้วต้องสำรวม ถ้ายังไม่สำรวม ตัดกิเลสเหล่านั้นไม่ได้หนูก็ ไม่ใส่ หนูบอกพ่อแล้วว่าจะไม่ใส่ถอดๆ” (สัมภาษณ์, วันที่ 5 มีนาคม 2560) (เน้นข้อความโดยผู้เขียน)

เช่นเดียวกับอัสมาที่สะท้อนให้เห็นความแตกต่างระหว่างการคลุมและไม่คลุมฮิญาบ ว่าทำให้เธอตระหนักในตนเองว่าการกระทำและการแสดงออกของเธอนั้นมีผลต่อการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับคนมุสลิมและศาสนาอิสลามด้วย ซึ่งจะมีผลต่อการยอมรับของคนในสังคมต่อด้วย

“การคลุมฮิญาบกับไม่คลุมฮิญาบต่างกัน ของเราอาจจะรู้อยู่แล้วเพราะหน้าแขก อาจจะรู้ว่าเป็นมุสลิม แต่พอคลุมฮิญาบมันยังชัดเจน พอเราจบเมืองนอกเขายังสงสัย พอเราบอกเรามาจากปัตตานี เขายังงงงี้ไปกันใหญ่ อึ้งไปเลย โดยเฉพาะพูดภาษาอังกฤษชัดเป๊ะ บางคนบอกพี่คนไทยรีเปล่า ขอดูบัตรเปล่า คนเข็นรถผลไม้ประตูน้ำถามตลอดเลย เราก็จะเดินซื้อ เดินสำเพ็ง ซื้อโน่นนี่ คนก็เห็น เหมือนเราได้แสดงให้เห็นว่าคนมุสลิมเป็นคนคุยรู้เรื่อง สอง มีความรู้ เขาก็ได้เห็นมุสลิมที่มีคุณภาพ และก็ติดดิน เหมือนเปลี่ยนภาพที่เขา มอง และเราได้เป็นตัวอย่างเด็กด้วย คือเป็นมุสลิม ยิ่งเราเป็นผู้หญิงคลุมหัว ยังมีอัลลอฮ์อยู่บนหน้าผากเรา เพราะฉะนั้นยิ่งเราทำอะไรให้คิด เพราะการคลุมฮิญาบทำให้เราระวัง” (สัมภาษณ์, วันที่ 29 ตุลาคม 2556)

หรือภายใต้สถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ก็ทำให้เกิดการลบภาพเหมารวมของความเป็นมุสลิมที่ปรากฏในสื่อกระแสหลักให้หันมาเข้าใจศาสนาอิสลามและผู้ที่นับถือจากบุคคลที่มาจากพื้นที่นั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนมาจากนूरียาเมื่อเธอมีความกังวลในช่วงแรกที่ต้องมาเรียนระดับปริญญาโทในมหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ ซึ่งไม่ใช่พื้นที่ที่เธอคุ้นเคยหรือมีสภาพแวดล้อมของศาสนาอิสลาม แต่ท้ายที่สุดเธอก็ตัดสินใจไม่ละทิ้งผ้าคลุมทั้งที่มีเงื่อนไขมากพอที่เธอจะละทิ้งผ้าคลุมได้ เพราะก็มีความห่างไกลจากสภาพแวดล้อมทางศาสนาและพื้นที่บ้านเกิดที่เป็นพื้นที่ที่คุ้นเคย

“[...] ก็มันสังคมเรา แต่มันมันสังคมเขา สุดท้ายเราก็คลุม เราก็ขอตุอาร์ว่าขอให้ปลอดภัย ก่อนเรามาที่เราคลุมก็คิดว่า เขาจะอดคิดกับเราไหม (ไม่เคยมาอยู่กรุงเทพฯ) แม่บอกแล้วแต่ ตอนนั้นแม่คลุมแล้ว คลุมมาตั้งแต่แม่.ปลายเราอยู่ในสังคมเรา ะ ไม่รู้สึกแปลกแยก แต่ถ้าเราไปอยู่สังคมอื่นเรารู้สึกแปลกแยก มองไปทางไหนก็ไม่มีใคร สามคนนี้ (มุสลิมที่เรียนในคณะ เดียวกัน) ก็อยู่กันแยกกัน อยู่หอรวม ทั้งห้อมีคลุมผมอยู่ คนเดียว กลัวโดนอคติ เลยทำตัวดี ให้เขามองว่าอิสลามสาม จังหวัดไม่โหดร้าย ทำตัวไม่เกเร กับเพื่อนอีกสองคนก็คุย เป็นรุ่นพี่คนหนึ่ง และคนที่อยู่คณะเดียวกัน แต่ไม่เคยคุยเรื่อง คลุมผม แต่เขาเป็นมุสลิมกรุงเทพฯ เขาคลุมมาตลอด แต่แม่ เขาไม่คลุม ปกติที่เจอแม่คลุมลูกไม่คลุม หนูก็ชื่นชมว่าเพื่อน เราเข้มแข็ง เราจะไม่ถามกันว่าทำไมคลุมผม แม้กระทั่งเพื่อน มุสลิมที่ไม่คลุมผมเราก็ไม่เข้าไปถาม เพราะเราก็คิดว่ามัน ความคิดของเขา เพราะการที่คนที่คลุมผมไม่ใช่จะดีทุกคน หรือไม่คลุมก็ไม่ใช่ว่าไม่ดีหมด ขึ้นอยู่กับจิตใจ” (สัมภาษณ์, วันที่ 9 มีนาคม 2560)

นอกจากนั้น นูรียา ยังสะท้อนถึงความภาคภูมิใจที่เพื่อน ๆ มองการ คลุมผมของเธอในเชิงบวก และทำให้บุคคลภายนอกรู้สึกดีและเข้าใจความ เป็นมุสลิมและศาสนาอิสลามมากขึ้น ผ่านการคลุมผ้าของเธอ

“เราก็คิดว่าเราก็เข้มแข็งนะที่คลุมทั้งที่ไม่ใช่สังคมเรา จนว่าสอบบรรจุราชการได้ก็ถามพ่อว่าจะคลุมหรือไม่คลุมดี (ตอนได้งานยังไม่จบโท) เพราะหนูก็ไม่แน่ใจ เพราะเราก็ไม่รู้ ว่าในกรมนี้มีคนคลุมผมไหม พอจบป.ตรีเราสอบกพ.ตั้งไว้ก่อน และช่วงเรียนไปเรียนป.โทเพื่อนชวนไปสอบ ไปสอบเป็น

เพื่อนเขา เขาไม่ไปสอบ แล้วจิ้งหะนั้นที่บ้านเขาเปิดสอบ ครูเขาเลยลงมาสอบ เขาอยากเป็นครู คนพัทลุง หนูก็ไปสอบ ก็คลุมผมใหม่เนี่ย แล้วจิ้งหะที่ สอบบรรจุจะมีการอบรมสอง เดือน มีอาทิตย์นึงเข้าค่าย มันจะมีกิจกรรมว่าสินนี้ถึงใครๆ หนูโดนโหวตให้เป็นสีขาว มองหนูบริสุทธิ์เป็นอุดมคติ อะไรประมาณนี้ ทำให้เรารู้สึกว่าเขาไม่ได้มองเราโหดร้ายนะแม้ เป็นอิสลาม แม้เราคลุมผมโดดแบบนี้ ในระหว่างนั้นก็สีขาว จากสามจังหวัดเรื่อยๆ เราก็มาจากสามจังหวัด ก็คิดว่าเขาก็ไม่ได้มองเราแย่ ที่แรกเราคิดว่าเขาจะดูถูกไหม อคติไหม โชคดีที่สังคมที่ไปเจอเขาดี เพื่อนมหาลัย เพื่อนที่ทำงาน” (สัมภาษณ์, วันที่ 9 มีนาคม 2560) (เน้นตัวเอนโดยผู้เขียน)

ดังนั้น การตัดสินใจคลุมฮิญาบของพวกเขาเหล่านั้น ไม่ใช่เป็นเพียง การคลุมผ้าเพื่อปกปิดร่างกายเฉยๆ แต่มันคือความถ่อมตนสงบเสงี่ยม (modesty) ด้วย ซึ่งอย่างหลังนี้ต้องมีปฏิบัติการและการแสดงออกเพื่อให้ บรรลุความหมายของการคลุมฮิญาบของผู้หญิงเหล่านี้ และความหมายของความพร้อมไม่พร้อม จึงมีนัยยะที่สำคัญกว่าการคลุมเพราะความเคยชิน เพราะถูกบังคับ และมีนัยยะที่แตกต่างจากการคลุมผมโดยทั่วไป ที่กลายเป็นสิ่งปกติของผู้หญิงมุสลิมในปัจจุบันนี้ และการได้ทำในสิ่งที่เลือกเองของพวกเขาเธอในหมู่คนมุสลิมแล้ว เป็นเรื่องที่น่ายินดีและควรยกย่อง เพราะแสดงให้เห็นถึงความแน่วแน่และความตั้งใจที่รับเอาอิสลามมาเป็นทางนำในการดำเนินชีวิต และสร้างความภาคภูมิใจให้กับพวกเธอ

“การได้คลุมฮิญาบของเราภูมิใจมากกว่าเพราะเราไม่ได้คลุมฮิญาบจากสังคมบังคับเรา ไม่ได้คลุมฮิญาบเพราะมันดูสวยงามกว่าไม่คลุม ดีใจที่อัลลอฮ์ให้เราคลุมหัว เพราะความศรัทธาของตัวเอง ไม่ใช่คลุมหัวเพราะกลัวคนอื่นว่า มันมี

บางคนที่ฉันคลุ้มดีกว่าเพราะหัวล้าน หัวเหิน หัวงอก จะปิดไว้ และดูสวยกว่า บางคนมีแบบนี้ สำหรับเราเราอยากจะคลุ้มเอง ไม่ได้คิดตรงนั้นเลย รู้สึกว่าการคลุ้มอิญาบมันทำให้คนเคารพ เรา มันส่งสัญญาณชัดเจนว่าเราคือมุสลิม ปฏิบัติของคนที่ไม่ดี เตียวเขาจะรู้จากการพูดของเรา” (สัมภาษณ์, วันที่ 5 มีนาคม 2556)

และการยืนยันถึงความเป็นมุสลิมะฮ์ที่พร้อมในเส้นทางศาสนาที่ผู้อื่น โดยเฉพาะสมาชิกในชุมชนมุสลิมได้มองเห็นก็คือการปฏิสัมพันธ์บนท่าทีของการเคารพให้เกียรติในตัวตนของความเป็นผู้หญิงมุสลิม ที่มีอะมานะฮ์ทางศาสนาเช่นเดียวกับผู้ชาย ซึ่งสะท้อนจากความรู้สึกว่าได้รับการให้เกียรติมากขึ้น ดังความรู้สึกของนางา “รู้สึกมันสงบขึ้น ปลอดภัยขึ้น” และ “เหมือนพอเราไม่คลุ้มเขาจะเฮ้ย แต่พอเราคลุ้มเขาให้เกียรติเรามากขึ้น” ซึ่งตอกย้ำการมีตัวตนทางศาสนาผ่านการคลุ้มอิญาบของเธอนั่นเอง

บทส่งท้าย

การคลุ้มผ้าหรือการคลุ้มอิญาบของผู้หญิงมุสลิมรุ่นใหม่ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่เป็นประเด็นในการการศึกษาวัยนี้ จึงทำให้มองเห็นมิติความเปลี่ยนแปลงต่อการให้ความหมายของการคลุ้มอิญาบ ที่มีแรงผลักดันและเหตุผลที่แตกต่างของคนแต่ละรุ่น หรือแม้แต่ในกลุ่มผู้หญิงมุสลิมด้วยกันเอง ไม่เพียงตัวตนภายในของผู้หญิงมุสลิมที่หันมาคลุ้มอิญาบเท่านั้น แต่เกี่ยวข้องกับมิติของการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ สภาพแวดล้อม บรรยายทางศาสนาอิสลามที่ได้รับอิทธิพลอย่างต่อเนื่องจากกระแสการฟื้นฟูอิสลาม และในปัจจุบันที่การคลุ้มอิญาบของผู้หญิงมุสลิมกลายเป็นเรื่องปกติธรรมดา การคลุ้มอิญาบยังมีการขบเน้นของความหมาย ไม่เพียงเป็นสัญลักษณ์ทางศาสนาอิสลามเช่นในอดีตที่ผ่านมา แต่มันเรียกร้องให้มีปฏิบัติการผ่านเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิงมุสลิมในทุกมิติของชีวิตเพื่อบรรลุชีวิต

ทางโลกและทางศาสนาไปพร้อม ๆ กัน ดังนั้น การแสดงออกถึงตัวตนทางศาสนาจึงเป็นสิ่งที่มองเห็นได้อย่างชัดเจนในพื้นที่สาธารณะ อย่างไรก็ตาม การสวมใส่อียาบก็ไม่ได้แสดงถึงความเป็นเนื้อเดียวกันสำหรับผู้ห่มมุสลิมทั่วโลก แต่การเปลี่ยนความหมายของอียาบนั้นขึ้นอยู่กับบริบทเชิงพื้นที่ที่สวมใส่ด้วย

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนการวิจัยภายใต้ทุนอุดหนุนการวิจัยประเภท ทุนส่งเสริมนักวิจัยใหม่ ประจำปีงบประมาณ 2555 มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

38

เชิงอรรถ

¹ในงานชิ้นดังกล่าว ชัยวัฒน์ได้สืบสาวไปก่อนหน้านี้ในการที่อียาบถูกมองว่าเป็นสัญลักษณ์ของความสกปรก ความเลวร้าย ความไม่สอดคล้องกับยุคสมัย และเป็นการกระทำที่มุ่งประสงค์ร้ายต่อสังคม ไม่พึงประสงค์ ไม่ถูกยอมรับจากรัฐ และยังเป็นสิ่งยากแก่การทำความเข้าใจในทางสังคม ที่แม้แต่สมาชิกในครอบครัวเดียวกันกับผู้สวมใส่อียาบก็ไมู้หรือไม่เข้าใจถึงข้อบัญญัติทางศาสนา ทำให้มีผลกระทบต่อผู้สวมใส่อียาบในการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะการที่รัฐสภาไม่ยอมรับร่างกฎหมายของกระทรวงศึกษาธิการที่ยินยอมให้นักศึกษาวิทยาลัยครูแต่งกายตามความต้องการทางศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นนัยทางการเมืองของอียาบที่สะท้อนความสามารถยอมรับได้ทางการเมือง นอกจากนั้นอียาบยังเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการหวงคืนสู่อิสลาม

²อาทิ งานของ กิตติภูมิ วิเศษศักดิ์ (2534) วิทยานิพนธ์เรื่อง “กระบวนการพัฒนาและสร้างเอกลักษณ์การแต่งกายแบบอียาบของนักศึกษาสตรีมุสลิมในมหาวิทยาลัยส่วนกลาง” งานของเรวดี สหัชปรีชา (2544) วิทยานิพนธ์เรื่อง “ทัศนคติของสตรีมุสลิมต่อการแต่งกายตามบทบัญญัติของศาสนาอิสลาม ศึกษากรณีกรุงเทพมหานคร” และงานของสนิสา การีซอ (2552) วิทยานิพนธ์เรื่อง “แนวทางการพัฒนาพฤติกรรมการแต่งกายตามบทบัญญัติศาสนาอิสลามของนักศึกษาหญิงมุสลิมในมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” งานศึกษาวิจัยอียาบยังปรากฏอยู่น้อยมากในวงวิชาการไทย โดยเฉพาะในพื้นที่ของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีประชากรมลายู-มุสลิมอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น งานศึกษายังไม่เพียงพอที่จะเข้าใจปรากฏการณ์

ทางสังคมดังกล่าวได้ นับตั้งแต่มีกระแสการถกเถียงเรื่องการคลุมผ้าที่มีการประท้วงใน พ.ศ. 2531 หากจะกล่าวแล้วมีเพียงงานศึกษาที่มุ่งไปที่พื้นที่ส่วนกลางของประเทศ แต่ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ตลอดระยะเวลาหลังจากนั้นยี่สิบปียังไม่มีการพยายามทำความเข้าใจปรากฏการณ์ดังกล่าวและเท่าทันความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ที่เกิดขึ้น

- ³ วารสารรุสมิแล ปีที่ 33 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน) 2555 ปรากฏบทความแปล ของ พิษฐ แสงทอง เรื่อง “ประวัติศาสตร์สังคมของผ้าคลุม: มุมมองจากตะวันออกกลาง” แปลมาจาก “The Women in Muslim Mask : Veiling and Identity in Postcolonial Literature” บทความแปลของพุทธพล มงคลวรารณ “ผ้าคลุมแห่งความเชลา: เราเข้าใจ การสวมผ้าคลุมผิดทั้งหมดหรือเปล่า?” แปลมาจากบทความ “Veil of Ignorance: Have we gotten the headscarf all wrong?” เขียนโดย Leila Ahmed บทความของ รอมฎอน บันจอร์ เรื่อง “ประเพณีฮิญาบที่ยะลา: ความทรงจำของการต่อรอง” และบทความของคม กฤษ กล่อมเกลี้ยง เรื่อง “แฟชั่นมุสลิมชายแดนภาคใต้ เครื่องครัด สวยงามตามเทรนด์”
- ⁴ ปรากฏงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท ของ วิภาวี พงษ์ปิ่น (2555) ชื่อ “ยุวมุสลิมมะห์ ครีธา กับภาวะสมัยใหม่” ที่ศึกษาผู้หญิงมุสลิมที่เข้าร่วมกลุ่มกลุ่มเยาวชนมุสลิมบ้านริม น้ำ รัษฎนคร สายปัญญา (2556) เรื่อง “สวยอย่างไรให้เหมาะสม: ความคิดและปฏิบัติ การเกี่ยวกับการแต่งกายของผู้หญิงมุสลิมภาคประชาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้” และบทความของศรยุทธ เอื้อเอี่ยมยุทธ์ เรื่อง “ผ้าคลุมผม: ผัสสะและจินตนาการใน สังคมมลายู” นำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติ เวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทยครั้งที่ 7 “ความกลัว ความหวัง จินตนาการ การเปลี่ยนแปลง” ระหว่างวันที่ 23-24 มกราคม 2557 ณ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
- ⁵ วารสารรุสมิแล ปีที่ 39 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม) 2561 ปรากฏบทความของ โชคชัย วงษ์ธานี เรื่อง “ข้อเสนอเบื้องต้นต่อปัญหาที่เป็นผลมาจากสภาวะการณ์ที่อ่อนแอ ไหวกรณีฮิญาบ” พัทธวีรา นาคอุไรรัตน์ เรื่อง “สวมบทคนในสนามสะท้อนเสียงสนทนา เห็นต่างกรณี “ฮิญาบ” ดวงยิหาว อุดรสินธ์ เรื่อง “ทำไมไม่ใส่ฮิญาบ”
- ⁶ ดูเพิ่มเติมในวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของทวีลักษณ์ พลราชม
- ⁷ กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบว่าด้วยเครื่องแบบนักเรียนและนักศึกษา (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2540 ตามข้อ 5.9.2 ความว่า “เครื่องแบบนักเรียนและนักศึกษาหญิงมุสลิม ประกอบด้วย เสื้อผ้าสีขาว คอปกบว ผ้าด้านหน้าตลอด แขนยาวปลายแขนจีบรูปมี สิบปากกว้างไม่เกิน 5 เซนติเมตร ตัวเสื้อยาวคลุมสะโพกไม่รัดรูป ผ้าคลุมผม ใช้ผ้าสีขาว เกี้ยงไม่มีลวดลาย หรือสีเดียวกันกับสีผ้าของกระโปรง สีเสื้อคลุมจู้รัส ความยาวด้านละ 100-120 เซนติเมตร ขณะสวมใส่เย็บติดตลอดตั้งแต่ใต้คางจนถึงปลายมุมผ้า ปักอักษรย่อ ปักสัญลักษณ์ หรือติดเข็มเครื่องหมายของสถานศึกษาตามที่สถานศึกษากำหนด กระโปรง ใช้ผ้าสีเดียวกันกับสีผ้าของกระโปรงนักเรียนและนักศึกษาทั่วไปที่ใช้ในสถาน

ศึกษานั้น แบบสุภาพ พบเป็นจีบข้างละ 3 จีบ ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง มีความยาวคลุมข้อเท้ารองเท้า ถุงเท้า ใช้รองเท้าหุ้มส้น สีดำ มีสายรัดหลังเท้า หรือแบบหุ้มส้น หุ้มปลายเท้า มีส้นสูงไม่เกิน 2 นิ้ว ไม่มีลวดลาย ถุงเท้าสีขาวไม่มีลวดลาย ปลายถุงเท้าไม่พับ”

เอกสารอ้างอิง

- Asifa, Siraj, (2011). Meaning of modest and the hijab amongst Muslim women in Glasgow Scotland. *Gender, Place and Culture: A journal of Feminist Geography*, 18(6), 716-731.
- Aljunied, Khairudin. (2016). *Muslim Cosmopolitanism: Southeast Asian Islam in Comparative Perspective*. Edinburgh University Press.
- Bardran, Margot.(1995). *Feminists, Islam, and Nation : Gender and the Making of Modern Egypt*. Princeton, New Jersey.
- Brenner, Suzanne A.(1996). Reconstructing Self and Society: Javanese Muslim Women and 'the Veil'. *American Ethnologist*, 23(4), 673-697.
- El Guindi, Fadwa,. (2009). *Veil: Modesty, Privacy and Resistance*. Oxford: Berg.
- Hoodfar, H. (1997). The veil in their minds and on our heads: Veiling practices and Muslim women. In *Women, gender, religion: A reader*, ed. E.A. Castelli and R.C. Rodman, 420-46. New York: Palgrave.
- Hopkins, (2013). Hijab, visibility and the performance of identity. *European Journal of Social Psychology*, *Eur. J. Soc. Psychol.* 43, 438-447.
- Nilüfer Göle. (2011). *The Public Visibility of Islam and European Politics of Resentment: The MinaretsMosques Debate*. *Philosophy and Social Criticism*. SAGE Publications, 37(4), 383-392.

Kugle, Scott. (2007). *Sufis and Saints's Bodies: Mysticism, Corporeality and Sacred Power in Islam*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Mahmood, Saba. (2005) *Politic of Piety : The Islamic Revival and The Feminist Subject*. Princeton: Princeton University Press.

Satha-Anand, Chaiwat. (1989). *Islam and the Quest of Social Science*, Institute of Asian Studies. Chulalongkorn University.

ธัญญธร สายปัญญา.(2556). สวยอย่างไรให้เหมาะสม : ความคิดและปฏิบัติการเกี่ยวกับการแต่งกายของผู้หญิงมุสลิมภาคประชาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Saipanya, T. (2013). *How to be appropriately beautiful : understandings and practices of Muslim woman activists' s dressing in the deep South of Thailand*. A Research Report Submitted to Thammasat University. Bangkok. (Thailand). Graduate School. (in Thai).

วิภาวี พงษ์ปิ่น.(2555). ยุวมุสลิมมะห์ ศรีธธา กับภาวะสมัยใหม่.วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Phongpin, W. (2012). *Muslim women youth, faith and modernities*. A Research Report Submitted to Thammasat University. Bangkok. (Thailand). Graduate School. (in Thai).

ข้อมูลบุคคล (จากการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ระหว่างเดือนตุลาคม 2013 และ เดือนมีนาคม 2017; ทั้งหมดเป็นนามสมมุติ)

อัสมา เรียนสามัญมาโดยตลอด มาจากตระกูลอาหรับเก่าแก่ที่ค้าขายอยู่ในปัตตานีมานานหลายชั่วอายุคน

ไอลา ผู้หญิงมุสลิมปัตตานีที่เติบโตในครอบครัวนักการเมืองในปัตตานี และ
เข้ามาเรียนหนังสือระดับอุดมศึกษาที่กรุงเทพฯ เคยเที่ยวกลางคืน
และแต่งตัวเซ็กซี่มาก่อน

นูรียา มาจากตระกูลเก่าแก่เชื้อสายเจ้าเมืองจังหวัดยะลา เรียนศาสนาจาก
ครอบครัว และเรียนสามัญมาโดยตลอด

ลีน่า มาจากครอบครัวโต๊ะครู สอนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม
แม่เป็นผู้หญิงมุสลิมรุ่นแรกๆ ที่ออกไปเรียนในโรงเรียนสอนศาสนา
อิสลามแบบสมัยใหม่ที่ป็นัง

โอ๊ะ จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยเอกชนในกรุงเทพมหานคร ไม่ได้คลุมผม
ตั้งแต่เด็ก เพิ่งจะคลุมผมเมื่อกลับมาทำงานที่จังหวัดปัตตานี ทำ
ธุรกิจส่วนตัว

อาหมีนะห์ มาจากครอบครัวที่เป็นเจ้าของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม
ในช่วงมัธยมเรียนที่โรงเรียนสาธิตปัตตานี

บุษรัตน์ พันเพคนปัตตานี เรียนสามัญมาโดยตลอด จบการศึกษาที่
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปัจจุบันเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยใน
ปัตตานี

น่าน่า ภูมิหลังมาจากอำเภอเบตง ยะลา เป็นอาจารย์ระดับมหาวิทยาลัยใน
จังหวัดนราธิวาส เรียนสามัญมาโดยตลอด มีเพื่อนหลากหลายศาสนา

ดา พันเพคนนราธิวาส เรียนระดับมัธยมต้นที่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนา
อิสลาม คลุมผมเมื่อเวลาไปเรียนเท่านั้น เธอมองว่าเป็นเครื่องแบบ
ของโรงเรียนเท่านั้น จากนั้นไปเรียนมัธยมปลายในตัวจังหวัด
ปัจจุบันเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยที่บ้านเกิด